

GLATTFELDER GYULA CSANÁDI PÜSPÖK ÖRÖKSÉGE

„Tanuljuk meg Szűz Máriától Krisztust hordozni”

Glattfelder Gyula 1911 és 1943 között töltötte be a csanádi püspöki címet. 1923-tól, miután Romániából kiutasították a *katolicizmus vezérének* tartott püspököt,¹ székhelyét Temesvárról Szegedre helyezte át kényszerből. Húszéves szegedi munkássága 2018-ban két szempontból is évforduló: 95 éve érkezett a püspök Szegedre, és 75 éve annak, hogy Budapesten elhunyt. Ehhez a húszéves tevékenységhez tartozik a szegedi Dóm felépítése, belső tereinek díszítése és 1930-as felszentelése. A püspök elképzelései alapján elkészült Fogadalmi templom az igazán gazdagnak mondható örökségnek olyan része, amit nap mint nap láthatunk. A templomban feltáruló részletek az itt eltemetett Foerk Ernő építész munkái, akinek ebben az évben van születése 150. évfordulója. A dolgozatban a szegedi Dómmal kapcsolatos gondolatainkat közöljük, a *Deliberationes* 2017-es számában megjelent tanulmányunk folytatásaként.²

A püspök Zichyfalváról írt levelében arról olvashatunk,³ hogy a szegedi Dóm alapkövetélnél jelen szeretne lenni. Ezt eredetileg 1914. június 7-ére tervezték.⁴ Az építkezést az I. világháború megszakította. A vesztes háború és a megalázó trianoni béke után már egy teljesen megváltozott környezetben a püspök is meghatározó szerepet játszott a templom kialakításában. A tevékenységére vonatkozó dokumentumok – levelezések, számlák – legfőképp az egyházmegyei levéltárban vannak. Hagyatékában, véleményünk szerint, jelentősebb helyet foglalnak el

---

¹ Bélteky, 1996. 147.

² Horváth, 2017. 33–102.

³ Zichyfalva (szerbül *Планиште*) ma a Bánát szerbiai oldalán lévő település a román határ közelében.

⁴ CSML, Szeged Város Építési Terveinek és Iratainak Gyűjteménye, XV. 2.b. 62. d. A levélből megtudjuk, hogy a püspök éppen egy bérmakórúton járt a hatalmas egyházmegyében, mikor a meghívólevelet kézhez kapta. A levél a *Függelékben* (1.) olvasható. Az alapkövetétel végül 1914. június 21-én történt, mivel Jászai Géza (1857–1914) plébános megbetegedett, és az ünnepre kijelölt napon meghalt. In: Ábrahám – Zombori, 2001. 26. A temetést Glattfelder Gyula püspök végezte, beszédét diákok lejegyeztették. Vö. 46. lábjegyzet.

körlevelei és megmaradt prédikációi, beszédei, melyek, noha nagyon lényeges eszmei mondanivalókat tartalmaznak, a Dómról szóló kiadványokból kimaradtak. Ezek zöme géppel írott szöveg, de vannak természetesen kéziratos beszédek, sőt olyan szövegek is a rendelkezésünkre állnak, melyeket még szeminarista korában írt.⁵ A prédikációk egy része nyomtatásban is közre lett adva. A legjelentősebb válogatás az 1938-as Eucharisztikus Kongresszusra jelent meg *Szentek és hősök* címmel.⁶ Válogatásról beszélhetünk, mert van benne 1915-ös (*Szentek és hősök*) és 1930-as (*Az élő szentszobor*) beszéd is.⁷ A kötet a magyar szent családról, Szent Istvánról, Gizelláról, Imréről és Szent Gellérről tartalmaz beszédeket.⁸ Ebben a könyvben bibliai, tipológiai párhuzamok felhasználásával, a püspök teológiai, történelmi kontextusban az apostoli királyság üzenetéről beszélt.⁹ A prédikációkban, körlevelekben egyértelmű utalásokat találunk többek között a Dómban lévő Szent Gellért-oltárra.

A fennmaradt prédikációk között van olyan is, amelyben egy templom szimbolikájáról értekezett Glattfelder Gyula. Ezt azért tartjuk nagyon fontosnak, mert a Dómról megjelent kiadványok szerzői általában negatív kritikát fogalmaztak meg a templom dekorációjával és legfőképp a benne látható 16 darab falképpel kapcsolatban, mivel azok ószövetségi történeteket ábrázolnak. Elsőként 1932-ben dr. Szőnyi Ottó, pécsi egyházmegyés pap, művészettörténész írta meglehetősen kritikusan: *Amit a falfestésben kifogásolnom kell, az nem a kivitel módja, hanem a képtárgyak sorrendjének és az alkalmazott szimbólumoknak rendszertelensége. Az Újszövetség fenséges jeleneteit, Krisztus életét hiába keressük itt. Egészen a szentély küszöbéig minden Ószövetség.*¹⁰ Hasonló hangvétellel Megyer József piarista írta 1942-ben, hogy *A képekkel is baj van. Nem az a baj elsősorban, hogy az ószövetség túlharsogja az újat, a szívünkhöz közelebb állót, és ezidőszerint még szinte teljesen*

⁵ A megmaradt prédikációkat Lotz Antal rendszerezte. Lotz, 1995. 21–34. A dolgozatban idézett szövegek, prédikációk minden esetben a püspöki levéltárból származnak, SZCSEL V. 4. b. Glattfelder beszédek, ezért ezt a jelzetet minden egyes hivatkozásnál külön nem tüntettük fel, csak abban az esetben, ha ettől eltérés van. A folyóiratokból származó adatokat sem tüntettük fel külön a *Felhasznált irodalomban*.

⁶ A Pázmány Péter Tudományegyetem Hittudományi Kara 1939-ben disz doktorává választotta Glattfelder püspököt, *akinek a budapesti XXXIV. eucharisztikus kongresszus előkészítésében és rendezésében is jelentős szerepe volt.* In: *Theologia. Hittudományi Folyóirat* 6. (1939), 188.

⁷ Glattfelder, 1938. 116–133., 245–253.

⁸ A levéltárban a könyvnek a kézirata sajnos nem maradt meg, csak a kéziratot tartalmazó dosszié. Ennek eredeti felirata: *Szentek és Hősök c. könyv kézirata ad 1000/938 sz.* Az ad valószínűleg rövidítés: *anno Domini*, a cím végén látható sz. bizonytalan, mert csak részben látható, ugyanis a dosszié címkéjén a prédikációkat rendszerező Lotz Antal kézirása látható: *Glattfelder kisebb, nyomtatásban megjelent cikkei, vagy értekezései. Őrzés Kézirattár.* (Melléklet, 1. kép)

⁹ Rövid részleteket olvashatunk, többek között, a Regnum Marianumról (18–19.), a Szent Koronáról (18., 42.), a királyi tekintélyről (36.), a természetfölötti szentesítésről és a kenetről (39.), a királynői hivatásról és koronázásáról (167.), a trónutódlásról (180.), a koronázási palástról (201.). In: Glattfelder, 1938.

¹⁰ Szőnyi, 1932. 32.

hiányoznak a keresztény évezredek ábrázolásai, hanem az a kiábrándító, hogy ami van, az is csak illusztráció jellegű: megnéztük egyszer, s mondhatjuk, végeztünk vele.¹¹ Végezetül, éles kritikát fogalmazott meg a templomról maga Bálint Sándor: *Az a néhány elsőrangú, napjaink legjobb törekvéseire, de ugyanakkor a román stílus igazi lényegére is utaló, nagyvonalú stilizált alkotás [...] nincsenek, nem is lehetnek összhangban a darabokra szaggatott belső falfelülettel [...], a festészeti dekoráció szecessziós tarkaságával, a szimbólumok átgondolatlan, rendszertelen zsúfoltságával [...], a belső díszítőplasztika vidékies színvonalával [...].*¹²

A templom felszentelésére a teljes díszítőmunka nem készült el, több helyen üres falfelületek maradtak a keresztházban – összesen 16 –, a szentélyben, a kupolában, a fő- és a kereszthajóban egészen a legutóbbi időkig. Kolláti István piarista '40-es évek végén megírt, de csak 2001-ben megjelentett munkájában olvashatunk olyan részletekről, melyek arról szólnak, hogy milyen témákat terveztek az üresen hagyott falfelületekre. Több esetben egészen konkrétan az újszövetségi történetekre és történelmi eseményekre (pl. Hunyadi nándorfehérvári diadala), illetve a hiányzó szentekre tett utalást Kolláti.¹³ Hogy ezeket az információkat ő honnan szerezte, az nem derül ki. Eddigi kutatásaink során csak néhány esetben talákoztunk ilyen adatokkal a püspöki levéltár anyagában. Éber Sándor bajai festőművész pályázata megmaradt, melyben vannak utalások Hunyadi nándorfehérvári diadalára, sőt a pályázathoz írt levelében még a püspökkel való beszélgetését is megemlíttette a művész. Végül nem Éber koncepciója valósult meg, de a püspökkel folytatott személyes találkozás és az események aktuális értelmezése miatt ez a dokumentum szintén nagyobb figyelmet érdemel. *A „Keresztények Segítségé” tervemben pedig igyekeztem a Szűz Mária segítségét abból a pár elrejtett gondolatból, mit Méltóságos Püspök úrral folytatott rövid eszmecseréből magamnak értékesíthettem, a mai idők*

¹¹ Megyer, 1942. 16.

¹² Bálint, 1959. 133–134.

¹³ *Szegedi szürben, papucsban, stilizált magyar ruhában, imádkozva fogad felettünk lebegve „a Szegedi Mária”, Márton Ferenc nagy festménye. Körülötte a magyar szentek kéri imádkozva Istent hazájukért és Szeged városáért. Ezek a képek még hiányoznak, helyük csupasz. (59.); Felettük az Agnus Dei és a pelikán Krisztus-szimbólumai között kimaradt a hely a magyar szentek számára. (65.); Az ívek felett emblémák: Igazságosság (kelő nap, pallos, mérleg), Töredelmesség (égő csipkebokor), fölöttük még hiányzik Szent Ágoston, ill. Mária Magdolna képe. [...] Az evangéliumi oldalon az ív felett az Irgalmasság (kereszt forrásából ivó özek) és a Szűztisztaság (liliom ékköves övvel) emblémái. Fölöttük Szent Erzsébet, ill. Szent Alajos még hiányoznak. (89.); Az üresen maradt falmezőkre a férfi és a női rendalapítókat ábrázoló falfestményeket szántak, ill. újszövetségi jeleneteket. A tervek szerint a kereszthajó déli falára Csanád harca Ajtony ellen, az északi falra pedig Hunyadi nándorfehérvári diadala került volna. (95–96.); A kupola boltozata még csupasz. Ide majd hatalmas mozaik, vagy freskó kerül a Mindenszentek Királynéjával. Glattfelder püspök halála után (+1943. VIII. 30.) emlékére a város valóban meg is akarta csináltatni ezt a freskót Kontuly Béla hírneves egyházművésszel, közel 80.000 P.-s költséggel. De a második világháború ezt a tervet is meghiúsította. (97.); A képekre a következő témákat jelölte meg Gyulay püspök úr és Ábrahám István plébános, és ebben alapul vették az eredeti elgondolást is. (144.) In: Ábrahám – Zombori, 2001.*

ily értelmű eszméjét belevinni.¹⁴ Ebben a részben az 1919-es év történéseit próbálta meg feldolgozni Éber Sándor. 1919-ről, amikor az ötéves háború reménységeit a társadalmi s gazdasági rend felforgatása, szegény s ínség, testvérharc s gyűlölség tetézte,¹⁵ a vörös pokolról, Glattfelder püspök 1938-as könyvében is találunk gondolatokat, melyben a forradalom mártírjait Szent Gellérthez hasonlította. Tulajdonképpen örülnünk kell, hogy e nagy világmegpróbáltatásból a mi magyar hazánk sem maradt ki. Bármily nyomasztó érzést vált is ki annak emléke, hogy ázsiai gonosztevők prédája lettünk mi is néhány hónapon keresztül, amikor itt vörösvilág volt, mégis vigasztalásra és büszkeségre van okunk, hogy a nemzeti megaláztatás idején nálunk is csatasorba állottak s férfi életet és hős vért áldoztak papok és világiak. Felújult a bámuló világ szemei előtt Szent Gellért epopaeája, aki azért zuhant alá a sziklák szakadécai közé és törtek össze tagjai, hogy a magyar nemzet a hit és kegyelem erejével összeforrjon és magasba emelkedjék, késő utódai pedig azért áldozták fel magukat, hogy a nemzet újabbkori önmegfeledkezését kiengeszteljék s égnek és földnek egyaránt bizonyoságot szolgáltatassanak, hogy a hősök lelke e népből ki nem halt s azért e nép az életet és jobb sorsot megérdemli. Lehet írni a nemzeti hivatásról és történelmi igazságszolgáltatásról fényes értekezéseket, de tettel bizonyítani, ezer év előtt és után egyaránt, ennek igazát a Szent Gellértek és a vértanú utódai hivatottak.¹⁶

Valóban igaz, hogy a falakon legtöbb esetben ószövetségi próféták és történetek láthatóak, de ha a templom összességét nézzük, akkor ez a kép már sokkal árnyaltabb, hiszen az ablakokban a magyar szenteket láthatjuk: Szent Margitot, Szent István és László királyokat és Szent Erzsébetet.¹⁷ Az ószövetségi történetek a főhajó keresztházzal szomszédos falfelületein, illetve magában a keresztházakban vannak, mivel a főhajót a nyolc boldogság motívumai díszítik és egy-egy szent, akik az egyes boldogságokat megtestesítik. Ha ehhez hozzávesszük még a mellékoltárokat és a kápolnákat, akkor már nem is tűnik aránytalannak a kompozíció. A fenti szerzők mégis kizárólag kritikát fogalmaztak meg ahelyett, hogy keresték volna az ikonográfiai program mondanivalóját. Mindezt úgy tették meg – hibásan –, hogy saját benyomásaikból indultak ki, vagyis nem ismerték a püspök elképzeléseit, gondolatait. Ezért különösen fontos Glattfelder Gyula azon beszéde, melyben egy templom szimbolikájáról értekezik, melyben ó- és újszövetségi párhuzamokról írt.

¹⁴ SZCSEL I. 1. a 2626/1929. A levél és a pályázat a Függelékben (2.) olvasható.

¹⁵ Gergely, 1984. 320. Az ószövetségi ábrázolások közt látható a testvérharcra utaló Káin és Ábel áldozata is.

¹⁶ Glattfelder, 1938. 311.

¹⁷ Legutóbbi dolgozatunkban a szentélyben látható apostoli királyi erényeket mutattuk be. A főhajóban látható szentek is párhuzamba állíthatóak ezekkel az erényekkel: Szent Margit az eszme, Szent István a jóság, Szent László az erő és Szent Erzsébet az oltalom megszemélyesítője. Amint láthattuk, Kolláti is a magyar szentekről írt, akik még hiányoznak a szentélyből. Mára úgy alakult, hogy Boldog Apor Vilmos az eszme, Szent Demeter a jóság, Szent György az erő, Boldog Özséb pedig az oltalom felett látható.

A kézzel írott beszéd sajnos datálatlan, sőt címe sincs.¹⁸ A felhasznált papírból és annak méretéből viszont következtetni tudunk arra, hogy a szöveg mikor íródhatott, mivel ez egy kisméretű formátum (17 cm × 21 cm). Ezt a fajta papírt és méretet Glattfelder Gyula munkásságának elején használta előszeretettel, ugyanis később, püspökként inkább a jóval nagyobb méretű, kétszeres formátumot alkalmazta. A félbehajtott, kisméretű papírra írt beszédei között vannak olyanok, amelyeknek címük is ismert és datáltak. A pontosabb kormeghatározáshoz segítséget nyújtanak a paleográfiai, grafológiai szempontok is, vagyis az írásmód, ahogyan változott a betűk döntésének, leírásának módja. Nagyon egyedi – és így a kéziratok könnyen azonosíthatóak – Glattfelder Gyula betűformálásában a mondatkezdő „D” betű. Ebben a tekintetben a templomról szóló prédikációhoz a legközelebb hat beszéd áll, melyből ötnek a címét is tudjuk, ebből négy pedig datált: „*Úgy szerette Isten a világot...*”,¹⁹ *A Szent Imre Kör Díszünnepélyén. Záróbeszéd* (1906. december 9.),²⁰ *A kispapokhoz*

¹⁸ A Lotz-féle felsorolásban: 220. ?? *Egy a Szükséges – Dávid negyven éves uralma alatt: A templom.* In: Lotz, 1995. 34.

¹⁹ *S Te összetört, elgyötört, lehajtott fejű, kiszenvedett, annyira félreismert, de mindig diadalmaskodó, újra meg újra szíveket meghódító Jézus Krisztus, nyisd meg még egyszer néma ajkadat, s magyarázd meg a csodálkozó világnak áldozatod mélységes értelmét. Mert mi sejtjük ugyan, hogy itt a Kálvárián valami végtelenül nagy dolog történt, hisz azért tolongunk itt és telünk el szent sejtelemmel, de sokan közülünk talán csak kíváncsiságból, mások pedig megszokásból állják körül szent keresztet, magyarázd meg tehát nekünk Te magad, mi történt a Kálvárián.* Glattfelder püspök az adományból készült Szent Kereszt-oltárnál mutatta be az első szentmisét az épülő Dómban 1924 karácsonyán. In: Ábrahám – Zombori, 2001. 34–35. Mindez éppen tíz évvel a Jézus Szívének való országfelajánlás után történt.

²⁰ *De hiszem, hogy egy impressziónk megmarad, még pedig az, hogy felemelő látvány, ha egy ifjúsági csoport, mely az egyetem csarnokaiban ellentétes világnézetek harci tüzeiben áll, s keresi, melyik táborhoz csatlakozzék, színt vall a világ előtt, megvallja katolikus hitét, keresztény eszményeit; fölemeli a regnum Marianum, a keresztény Magyarország régi tisztes zászlaját, azt mondja: szobrot állítok Szent Imrének, mert érzem, hogy az ő ideáljai az enyéme is, az ő szellemének akarok örököse lenni, az ő keresztény Magyarországnak leszek hű fia s elszánt harcosa. [...] Fölemelő a látvány, nem azért, mert vannak, kik így éreznek, de azért, mert hisszük, hogy ez kezdet, mely után mindnyájan így fogunk érezni. Mert addig, amíg a társadalom erejét nem tették próbára ellenséges tényezők, lehetett az intelligenciánk blazírt közömbösséggel és kicsinyes tagadással átsiklani az élet, lélek és erkölcs nagy kérdésein, de ma, midőn félelmes arányokban bontakozik ki a szociális probléma, az intelligenciának gondolkodni s állást foglalni kell. S biztos, hogy a nagy probléma megoldása nem képzelhető, csak a szeretet és igazság jegyében. De mivel minden emberi szeretet efemer, időnek s divatnak van alárendelve, és minden emberi igazság szubjektív, egyének vagy századok igényei szerint alakul: azért ezen óriási probléma megoldása más alapon nem képzelhető, mint amely az apostol szerint vettett, melyen kívül másst senkise vethet, mely a Krisztus Jézus, s az Ő örök szeretete és örök igazsága. [...] Köztünk is vannak ily félénk apostolok, mert hisz apostoloknak kellene lenniök azoknak, kik a szent kereszttségben a Szentlélek Isten tüzét vették s küzdeni a keresztért, annak eszményeiért, keresztény gondolatokért és igazságért. S azért lélekemelő az ifjúság ily fellépése, minőnek tanúi voltunk ma, mivel reményt nyújt, hogy oly idő előtt állunk, melyben keresztény eszmékért küzdeni dicsőség lesz a magyar intelligencia jelfogása szerint is. Köszönjük ifjú barátaim, hogy nekünk ily*

(1906. december 24.),²¹ *Vízkereszt* (Egyetemi templom, Budapest, 1907),²² *Az ősegyház eucharisztíája* (Érsekújvári euch. papi értekezés, 1908. június 5.).²³ Az ősegyház eucharisztikus hagyományaival foglalkozott ekkoriban egy másik, 1908-ban megjelent tanulmányában is, melyben Tertullianust vizsgálta. Mindkét dolgozatban *a rationalista protestáns dogma-történész*, Adolf von Harnack (1861–1930) *Lehrbuch der Dogmengeschichte* művére hivatkozott.²⁴

Az általunk vizsgált szöveg lapjai függőlegesen vannak meghajtva, ahogyan az 1906-os beszédei. A fentiekből összességében azt feltételezzük tehát, hogy a templomról szóló gondolatait is 1906 körül írhatta, mert egy datált 1901-es beszéd írásmódjától már jelentősen eltérnek ennek a szövegnek a betűi, s nehezebben

---

*perspektívát nyitottak; s meg vagyunk győződve, ha abban a harcban, melyet közös eszményeinkért folytatunk, az önök lelkesedése és kitartása szegődik társul iparkodásunk mellé, diadalra visszük szent zászlónkat s eszméit. Ebben a beszédben megtalálhatóak azok a gondolatok, melyek később, püspöksége idején is meghatározóak lesznek, ugyanis utalást találunk püspöki jelmondatára – *Justum amore* –, beszélt a keresztről, és valószínűleg a *szociális problémára* utalhat a címerben ábrázolt kalapács. Szegeden a *Regnum Marianum* számára épült a templom, illetve Szent Imrének állított szobrot a püspök.*

²¹ *A karácsony misztériumát tárgyaló szónok azonban azt hiszem csak egy motívumot fődözhet fel, mert akár nézzük a jászolban fekvő Jézus szegénységét és alázatosságát, akár a világba bevonuló Messiás dicsőségét és nagyságát, akár... a refrén mindig csak egy: Sic Deus dilexit mundum. [...] Iparkodjunk ezen a szent napon eltetni a gyermeki lélek kedves, ártatlan örömeivel. (Fel nagy örömmel). Higgyék el, csak ha átjárja szívünket a ker. szeretet melege, akkor fogadhatják nyugodtan az Üdvözítő parancsát: Elmenvén, tegyétek kereszténnyé a világot. Így lesz az Önök munkája nyomán *pax hominibus, et gloria in excelsis Deo.**

²² *Az Epiphania misztériuma két képen volna megörökíthető. Az egyiknek tárgya a napkeleti bölcsék lelkes csoportja; fölírata: az Istent kereső lelkek tábora. A másik kép tárgya Heródes udvara; fölírata: az Istent kerülő, gyűlölő lelkek gyülekezete. [...] Mi pedig szívleljük meg a mai szent lecke szavait: „Kelj föl, világosulj meg Jeruzsálem! [...]” Legyünk rajta, hogy míg az Istent kerülő lelkület sötétsége borul a világra, bennünket éltesen és kitüntessen az Istent kereső léleknek minden jó tulajdonsága és nagysága.*

²³ *Az ősi keresztény meggyőződés eucharisztikus emlékeinek tömege tehát lehetetlenné teszi, hogy itt részletes képet rajzoljak az I. és II. század hitének, mely azonos a miénkkel, vagy szertartásának, mely lényege szerint szintén ugyanaz, mint az egyház mai liturgiája. De néhány vonást akarok kiragadni, néhány vallomást megismertetni, melyek mind amelletttől szólnak, hogy hittestvéreink kétezer év előtt úgy gondolkoztak, mint mi, oly formán közeledtek az oltár elfátyolozott királyához, mint mi. Vagy talán azt kell mondanom, hitük tárgya ugyanaz volt, mint a miénk, de hitük mélysége nagyobb volt, a hívek részvétele a szent misztériumban bensőségebb és kifejezőbb volt, s talán – illetve bizonyára – ez a magyarázata azon társadalom fejlettebb keresztény életének. [...] Az első századok mélyes híte az élő realitásban, misztikus szertartása, a szent titkot jobban értékelő lelkülete magyarázzák meg a hős kor páratlan áldozatkészségét s erkölcsi sikereit. Csapjon meg bennünket is a századok tavaszi lehelete, szítsuk fel magunkban s a gondjainkra bízott hívekben is azt a rajongó szeretetet és lelkesedést, mely őseinket magával ragadta s számunkra az áldozatot könnyűvé tette: és meg lehetünk győződve, az eucharisztikus Krisztus ereje ma is csodákat fog művelni s átalakítani a föld színét.*

²⁴ Glattfelder, 1908. 493–510.

is olvashatók. A dokumentumban sajnos nincs olyan egyértelmű gondolat, adat, amely segítségével megállapíthatnánk az írás létrejöttének pontos dátumát. Így nem tudjuk azt sem, hogy kinek adhatta elő ezeket a gondolatokat, ebben az időben viszont Galttfelder Gyula már a Központi Papnevelő Intézet tanulmányi felügyelőjeként tevékenykedett.²⁵ Ekkoriban, mint egyetemi tanárhelyettes, egyházjogot és egyházjogi forrástant,²⁶ 1908-tól egyháztörténelmet,²⁷ 1909-től pedig egyházi szónoklattan órákat tartott.²⁸ Ekkor még nem sejtette, hogy hamarosan a történelmi Magyarország egyik legnagyobb egyházmegyéjének, Szent Gellért örökségének a legfiatalabb püspöke lesz 37 évesen, aki Trianon után, 1923-ban arra kényszerül majd, hogy temesvári székhelyét elhagyva egy új központot építsen ki Szegeden, a Nemzeti Megújulás,²⁹ a Boldogasszony városában, ahol akkoriban egy hatalmas templom állt félig kész állapotban. 1925-ös körlevelében az építkezések szimbolikus jelentőségéről szól. *Mindenekelőtt leszögezni kívánom azon vigasztaló tény, hogy a szegedi fogadalmi templom építése ez esztendőben oly örvendetesen haladt előre, hogy annak egy részét az Ige megtestesülésének ünnepén már használatba is lehetett venni. A mai gondterhes időben e monumentális alkotás megvalósulása a feltámadás szimbóluma, s a legvérmesebb reményeket is felülmúló kivitel lendülete elévülhetetlenül megőrökíti emlékét mindazoknak, kik a nagy mű létrejöttén fáradoztak...*³⁰ Ha összevetjük a prédikáció gondolatait a templomban látottakkal és a püspök későbbi egyéb beszédeivel, körleveleivel, akkor jobban megérthetjük, mi a templom üzenete a püspök szerint. Ezeket a beszédekét Galttfelder Gyula megőrizte, és mivel beszédei között világos összefüggések és olykor ismétlések vannak, ezért azt feltételezhetjük, hogy egy-egy későbbi beszéd elkészítéséhez akár régebbieket is felhasználhatott.

²⁵ Mózessey, 1997. 14.

²⁶ *Hittudományi Folyóirat*, 1907. 614.

²⁷ *Hittudományi Folyóirat*, 1908. 730.

²⁸ *Hittudományi Folyóirat*, 1909. 524.

²⁹ Horthy Miklós kormányzóról az 1930-as körlevelében többek között ezek a gondolatok olvashatóak: *A tíz esztendő, amióta vitéz nagybányai Horthy Miklós kormányzónk csonka hazánk és csonka állami életünk sorsát intézi, kemény próbaidő és áldozatos küzdelem. De hogy megadatott néki a hazát megaláztatása mélypontjáról a rend, a tisztességes életfelfogás s a nemzeti önértet magaslatára vezetni, oly siker, melyért csak hálatelt szívvel leborulva áldhatjuk az isteni Gondviselést. Örömminket hatványozza a büszke emlékezés, hogy a nemzeti megújulás zászlaját csonka egyházmegyénk székhelyén, Szegeden bontotta ki a nemzet vezére, s állandóan égő lánggal táplálja a remény, hogy a jóságos és igazságos Isten meg fogja adni neki és nekünk meglátni lelkünk szent vágyának valósulását, melyet a magyar haza s a magyar egyház jövője felől keblünkben szüntelen hordozunk.* In: SZCSLE VII. 8. a. Püspöki körlevelek, 1930. 555. sz. Horthy Miklós kormányzóságának 10 éves évfordulója megünneplendő.

³⁰ SZCSLE VII. 8. a. Püspöki körlevelek, 1925. Nr. 1. Primo die anni episcopus alloquitur clerum suum.

Dávid király negyven évi uralma alatt szervezte népét, biztosította birodalma határait, megalapozta jólétét és nagyságát: de a műre a koronát csak Salamon tette fel, amidőn Sion ormán felépítette az Úr templomát,³¹ hogy koronája legyen az országnak s ereje a népnek, mely a földi gondok és küzdelmek fölfele csak annyiban tud emelkedni, amennyiben Isten gondolatát és törvényét teszi léte alapjává. Dominus fortitudo mea.³² Dominus fortitudo plebis suae. (27.zs.8.)³³

Az ó-szövetségi szent város képére alakul időtlen időkig a népek élete: házak emelkednek, utcák nyílnak, gépek indulnak, vagyonok gyűlnek, iskolák tanítanak, előljárók kormányoznak, bírák ítélnék: de az emberi gondolat és munka alkotásai csak akkor lesznek készek, amidőn az élet forgataga fölé felséges nyugalommal

³¹ A beszéd éppen egy ószövetségi előképpel kezdődik, a hárfán játszó és éneklő Dávid király pedig a Dóm szentélyében is ábrázolva van. A tipologikus párhuzamokat természetesen több esetben megtaláljuk a püspök beszédeiben. *Szent István győztes jegyverei [...], amelyekkel a földi győzelmeknél inkább áhitotta népe lelki újjászületését, belső átalakítását s az eredményt nemcsak a seregek, hanem a lélek és élet Urától várta és kérte. Megismétlődött nemzetünk történetében az a bibliai jelenet, amikor Salamon király a szent hegyen elfeledve minden emberi hiúságot és nagyratörést „értelmes szívet kért, hogy ítélni tudja a népet és megkülönböztetni a jót és rosszat.” (III. Kir. III. 9.)* In: Glattfelder, 1938. 60. Különös, de hasonló feladat hárult Glattfelder püspökre, mivel az évtizedekig tartó előkészületek után a műre ő tette fel a „koronát”.

³² Az 1879-es szegedi árvíz után ötven év telt el, mire elkészült a Fogadalmi templom és tér, a feltámadás szimbóluma. (Melléklet, 2. kép) Glattfelder püspök szavai szerint *A magasba emelkedő templom a magyar katolicizmus reményseit [...] hirdeti.* In: SZCSEL I. 1. a 3071/1930. A levél olvasható Horváth, 2017. 95–96. A püspök beszédeiben a remény az ország területi egységének helyreállítása után a királyság intézményének megújítását jelenti. Így töltheti be Magyarország történelmi hivatását a kereszténység védőbástyájaként. Az ószövetségi jeleneteket ábrázoló képeket a fenti gondolati párhuzam alapján is vizsgálni kell/érdemes. 1930-as püspöki körlevelében a jubileumi ünnepek jelentőségével és a Szent Gellért-oltárral kapcsolatban szólt papjaihoz. *Azután híveinkkel együtt zárandokoljunk el Szent Gellért velencei ereklyéihez s ott leróva kegyeletünk adóját tegyünk szent fogadást, hogy ha a történelem kegyetlen fordulata megcsonkította is az első csanádi püspök dicső, nagy egyházmegyéjét, lelkiünk szent optimizmusát s vele a régi dicsőség felújulásáról táplált reményünket meg nem csorbította, hanem az egyházmegye maradék területén, mint archimedesi ponton, úgy imádkozunk és dolgozunk, hogy méltóknak találtassunk az in integrum restitutio prófétai s majdan apostoli hivatására. Ünnepeink fénypontja a fejedelmi pompájában és környezetében kibontakozó fogadalmi templom felszentelése lesz, melyben, mint csonka egyházmegyének központi szentélyében szünet nélkül fog szállni az ég felé az ima Szent Gellért egész örökségének egységéért, boldogulásáért és megszentüléséért. Miután a fogadalmi templom főoltárának felállításáról magam gondoskodtam, azzal a bizalmas kéréssel fordulok papságomhoz, tegye lehetővé annak a kedves gondolatnak megvalósítását, hogy az egyházmegye híveinek adományaiból felállítsák Szent Gellért és Szent Imre közös oltára, az idej kettős jubileumnak, de köztünk élő szelleme állandóságának is szimbólumául.* In: SZCSLE VII. 8. a. Püspöki körlevelek, 1930. 1. sz. Főpásztor újévi szózata papságához.

³³ *Az Úr az erősségem. Az Úr az ő népének erőssége. (Zsolt 28.8.)* Az idézet második mondata származik a zsoltárból.

emelkedik a templom, „az Isten háza s a mennyország kapuja”, mely az örökkévalóságot a földre vetíti s a földi vándor útját az örökkévalóság magaslatai felé irányítja.

Az „Isten háza” emeli az életet a közönséges, véges szempontok fölé, általa lesz egy város az örök élet földi műhelye.

A templom, az „Isten háza” már külső megjelenésével emeli a lelket.³⁴ Körülötte hömpölyög az élet árja, mely sok értékkel együtt ugyanannyi szemetet is sodor magával, e hullámok között mint ideális sziget áll az „Isten háza”, mely nem földi gondolatoké és bűnöké, hanem változatlan isteni igazságoké és törvényeké.³⁵ A város háztengerében kicsinyes gond és tülekedés tanyázhat, az „Isten háza” a köznapiság fölé emelkedő szüntelen mementó, kőbe faragott sursum corda,³⁶ hatalmas tiltakozás a közönséges és nemtelen ellen.³⁷ A gazdasági verseny köpenyegébe burkolt erkölcstelenség rányomhatja nemtelen pecsétjét az életre – az „Isten háza” szüntelen őrt áll az erény és becsület felett s bizonyíték amellet, hogy lehet egy korszak bármily sülyedt, a bűn minden sikerénél és erejénél erősebb az Isten törvénye. „A Te házadat szentség illeti Uram! örök időkre.” (92.zs.5.)

³⁴ És senki se legyen oly szűk látókörű, hogy kifogásolja az áldozatot, melyeket a nép és a város a templomért hoz, mert a templom s az istentisztelet, ha pillanatnyi haszonban kifejezhető gyümölcsöt nem is hoz, mindenkinek lelkét gazdagítja, erkölcsi és szellemi birtokállományát gyarapítja, s azért még a hétköznapi ítélet szerint is a ráfordított áldozat hasznos befektetésnek minősítendő. In: *A szeretet ünnepe*. Ez egy datálatlan beszéd, de a szöveg megjelent nyomtatott változatban is. In: *Szegedi Katolikus Tudósító*, IV. évfolyam, 1930. december 10. 353. 1927-ben, egyetemi hallgatóknak elmondott beszédében a lélekről is szólt: *Lélek kell. Ma mindent mértékkel, paragrafussal, kategóriákkal, pénzzel akarnak mérni, holott csak lélekkel lehet életet indítani és kitölteni. Ezt különösen a művelt osztálynak kell tudni, mert különben elveszti jogcímét a vezetéshez*. In: 1927 (márc. 22–25.) nagyböjti konferenciák egyetemi hallgatók számára. (Függelék, 3.)

³⁵ A változatlan isteni igazságok egyike, többek között, a főhajóban ábrázolt nyolc boldogság. A püspök szavai szerint: *A törvény = Isten akarata tesz nagygyá*. Egy 1900 körül írt címmel el nem látott prédikációjának a végén azt írta: *Ragaszkodjunk Krisztus törvényeihez, mint a haza vérrel szerzett földjéhez*. Állam és egyház kapcsolata – a Dóm térrel kapcsolatban is – visszatérő gondolat a püspöknél. A törvény után a kegyelemről beszélt az egyetemi hallgatóknak. *Lélek és törvény egybeforradása minden műveltség magyarázata. Lélek és törvény harca a civilizáció bukása*. In: 1927 (márc. 22–25.) nagyböjti konferenciák egyetemi hallgatók számára. A teljes elmélkedés a Függelékben (3.) olvasható.

³⁶ *Emeljük fel szívünket!*

³⁷ *Nagy papok a történelem formálása tekintetében fontosabb szerepet játszanak, mint a világ azt általában vélné. Sőt az a lendítő erő, mely a szentek és hősök történelmi szerepében jelentkeznek, ihletét elsősorban attól a szellemtől nyeri, amelynek Istentől rendelt mesterei és osztogatói azok a választott lelkek, kiknek Krisztus szólt: „Elmenvén az egész világra tanítások és kereszteljete”, vagyis világosítástok fel s eddztétek meg az emberiséget arra a feladatára, amely a hétköznapiságnak, megalkuvásnak és nemtelenségnek állandó tagadása s az az új életstíl, melyet Isten Fia a földre hozott s amelynek legelső interpretátorai a lelki élet hősei s az emberi harcok kimagasló vezérei*. In: Glattfelder, 1938. 257.

Azután ez az Isten háza, mert benne emelkedik az Isten trónja.³⁸ Az Isten felségét a földre hozni évezredek óta az emberi szív vágya. A pogány népek szentélyeikben azért helyezték el az isteneknek ércbe és kőbe vésett képeit s buzgó hódolattal járultak azok elé „ut attractent eum”³⁹ hogy valamiképp közelébe férközzenek a rejtett istenségnek s megragadják annak erős karját. A népek története a lelkek sóvárgása az Isten közelsége után.⁴⁰ A zsidó nép fényes hajlékot emelt Istenének, elhelyezte benne történelme legdrágább ereklyéjét,⁴¹ a frigyszekrényt Istennel kötött szent

³⁸ A 14,5 m széles középhajó és az ugyanilyen méretű kereszthajó kereszteződésében gondolt díszoltár alaprajzban is kifejezésre fogja hozni az elrendezés jelentőségét. [...] Ilyenformán az új templomban összesen 12 oltár lesz elhelyezhető: a főoltár a szentélyben, ennek tengelyében, a kupola alatt a ciboriumos díszoltár, alatta Jézus születési kápolnája, két nagyobb mellékolttár a déli és északi kereszthajók apsisában, két kisebb ugyanott a kereszthajók keleti falában, négy kisebb oltár a mellékhajók keleti falában, négy kisebb oltár a mellékhajókban és Szent Demeter és Szent Rozália most meglévő oltára, esetleg a szentsír oltára a nyugati tornyok földszinti helységében. A szentély egy, a főoltár mögött elrendezett ajtóval közvetlen összeköttetésben van a keresztelő kápolnával. In: Foerk, 1914. 1. A kupola alá helyezett ciboriumos oltár – ahogyan az ma látható – Jézus születési kápolnájával a római Santa Maria Maggiore bazilika, eredeti nevén Sancta Maria ad Praesepe (a római Betlehem, ahol a 6. század óta ünnepelték a karácsonyi titkokat) elrendezésével állítható párhuzamba, ott ugyanis az oltár előtt, lent a jászol ereklye van elhelyezve V. Sixtus pápa korától fogva. In: Venier, 2000. 53.; Pittoni – Lautenberg, 2002. 121. Az efezusi zsinatot követően épült bazilika titulussal egyezik az alsóvárosi Havi Boldogasszony ferences templom titulusa is. Itt viszont ellentmondás van az idézett szöveg és a kiadványban lévő illusztrációk között, mivel a ciboriumos oltár csak a szentélyben látható, és nem a kupola alatt.

³⁹ „azért, hogy odavonják őt”

⁴⁰ Ősi és soha nem pihenő vágy mozgatja az embert, hogy az eget meghódítsa s a földi paradicsomot megvalósítsa. Csalódásának keserű forrása, hogy nem az eget kívánja a földre varázsolni, hanem a földi rögből és sárból kíván mennyei trónt emelni. Pedig az eget nem lehet szenvedéllyel meghódítani. Az Istent nem lehet fölségéből kivetkőztetni. Minél vakmerőbb szenvedéllyel vállalkozott rá az ember, annál tragikusabb vagy komikusabb sors lett végzete s hiú vállalkozásának rettentő ítélete. Ez nem mitológiai mese, hanem múltunk számtalan változatban, de ugyanazzal az alap gondolattal visszatérő tanítása. In: A testté lett Ige. (Datálatlan beszéd.)

⁴¹ Többek között a magyar történelem legdrágább ereklyéi láthatóak a Dóm szentélyében is: a Szent Korona, Szűz Mária, mint Patrona Hungariae, az oldalfalakon pedig az apostoli királyság – eszme, jószág, erő, oltalom – erényeinek képi ábrázolásai. A lelki felsőbbségnek megbecsülése jellemzi a nemzetet, mely a világot ünnepre hívja. Ez nyilvánul meg a történelmi hagyományok tiszteletében, mely a magyar népnél még szembeötlőbb, mint az angolnál. Talán vannak, akik a múlt formáihoz és szokásaihoz való ragaszkodást, avult dolognak véelve, lekicsinylik, de a történelem a nemzeti lélek tartalma, s amikor a magyar ősi, színes viseletét őrzi s régmúlt századok tarka díszében ünnepel, s kegyeletnek áldoz épp úgy, mint amikor király nélkül kényszerülven élni szent koronájában jelenít meg minden felséget, melyet nemzeti önérzete kialakított, mert benne látja megőrkítve mind azt az erőt és jogot, melyet ezer éven keresztül a magyar nép lelke, uralkodóinak ereje s főleg e koronát viselt vagy arra jogosult szentjeinek nagysága ihletett. Ne lásson tehát majd anakronizmust a Szent Imre ünnep gazdag népviseletében és főúri pompájában, valamint a szent korona diadalmenetében és trónra emelésében senki, hanem értse meg, hogy a magyar nemzet – némelyek szemében talán túl reálisan – azért forr a múlthoz s él szinte benne, mivel az szent,

szövetsége okmányaival, s amikor leereszkedett arra az Úr áldásának jelképéül a szent felhő boldog és büszke volt, mert érezhette Ura szentségének és jóságának melegét, önérzete emelkedett, lelke gazdagodott, mert közel jött hozzá az Isten. De mindez csak jelkép és vágy volt.⁴² Hanem amióta elhangzott az Isten fia ajkán a boldogító ígéret: „Íme én veletek vagyok minden nap a világ végezetéig” s amióta hatalmat adott papjainak, hogy őt a szentmisében oltárainkra híjják s ott marasztalják, azóta a mi templomaink már nem csak sejtetik és jelképezik az Isten fölségét, hanem valószínűs hajlékai az ég és föld urának, e világon hordozói mennyek királyának.⁴³ Mennyire kell, hogy egy város önérzetét fokozza a tudat, hogy falai közt lakik királya, mennyivel felemelőbb a tény, hogy velünk együtt lakik, sorsunkat megosztja égnek és földnek ura.⁴⁴ Azért ha van a művelődésnek és polgárosodásnak száz intézménye,

---

s az erkölcsi valutának ezt a legbiztosabb aranyfedezetét akarja a jelen s a jövő számára megmenteni. In: *A lelkeség jubileuma*. (1930-ra datálható beszéd.) Ebben a leírásban is a szentélyben látható jóság (főveg – nemesség, főúri pompa; sarló – parasztság, népviselet) motívumát értelmezik a püspök szavai. Vö. Horváth, 2017. 60–63.

⁴² Az első karácsony-éjszakát, a jászolban gögicsélő Istent, a mellette virrasztó Szűz Anyát s mindazt, mi ezt a gazdag szegénységet bájosá teszi, nem lehet elintézni egy hangulatos verssel, könnyet fakasztó dallal, tudós értekezéssel vagy mosolygó vállvonogatással, hanem tudni kell, hogy itt új világ kezdődik, melyet legtalálóbban a név misztikuma árul el: Emmanuel, vagyis velünk az Isten. Velünk az Isten nem Ábrahám pusztai sátorának vendége képében, hanem az emberrel való, többé meg nem szüntethető egység formájában. Velünk az Isten nem Jákob látomásában, hanem az Ő energiáinak rendelkezésünkre bocsátásában. Velünk az Isten nem Mózes jelképeiben, hanem soha ki nem fogyó s minden nemzedék és minden faj sebeit gyógyító kegyelmével. Velünk az Isten nem a próféták túlvilággal rettetető dörgedelmeivel, hanem az örökkévalóság ígéreteit köztünk megörökítő törvényeivel s azokat életre váltó ihletével és örömeivel. In: *Örök Bethlehem* (Élet, 1927 karácsony). A 16 ószövetségi történet között Ábrahám áldozata, Mózes és Jákob látomása is látható a Dómban.

⁴³ „Nem veszi senki magának ezt a tisztséget, hanem akit Isten hív, mint Áront.” (Zsid. V.4.) [...] de hogy emberfeletti titkos erő szólíthat csak az oltár szolgálatára s állíthat földi jogcím nélkül a lelkek ezrei fölé, ez épp úgy egyetemes meggyőződése az emberiségnek, mint ahogy természetünk következménye, hogy egy világleletti felsőbb hatalomnak hódolunk. [...] A kereszténység értette meg legjobban, hogy Isten titkos hívó szava irányíthatja csak az ember lépteit a szentély lépcsői felé. [...] Ezt a hívó szót meg kell hallani, bármily halkán ejti is ki az Úr. In: *Hívatus*. (Papi lelkeség II. sz. 1941.) Az ószövetségi képek között láthatjuk Áront, akit Isten választott ki papjának azzal, hogy az ő vesszeje virágozott ki. A templom oldalán a szentségek ábrázolásai láthatók, amelyek közül az egyházi rendre utaló motívum hiányzik, miként a szeminárium kápolnájának falán is csak hat szentségnek volt kialakítva hely, a hetedikre, az egyházi rendre maga az oltár, Krisztus király utal.

⁴⁴ Csodálunk és imádunk hát Krisztus Király, Ki életen és halálon uralkodik rendőrség, hadsereg és fegyver nélkül úgy, hogy biztosabb trón, mint a Tiéd el sem képzelhető. Nem kell Neked mennyei atyád angyalainak légiója sem uralmad biztosítására. Nagyobb erő a hit, mely üres sírod előtt térdre kényszerít s a megváltó szeretet, mely föltámadott dicsőség erejével égbe emel. Ave Caesar, nem a halálba induló gladiátorok, hanem az örök életre hűsvét hajnalán kiváltságot nyert lelkek serege zengi: „Regni eius non erit finis”, sohasem lesz vége királyi hatalmadnak. In: *Ave Caesar Imperator*. (Hűsvét, 1941.)

egyik sem oly magasztos s egyik sem gyakorol oly mély hatást az életre, mint a templom, mely az égi királynak hajlékot s a földi vándornak isteni társaságot biztosít.⁴⁵

Végül az Isten háza a mi templomunk mivel benne Isten leereszkedik az élet-küzdelem minden harcosához s erőt és vigasztalást nyújtva minden küszködő és megviselt léleknek nem engedi, hogy a nyers anyagi erő lenyűgözze a világot, hanem harcon és szenvedésen át is lássa az örök jóságot és kegyességet s felismerje benne az ember magasabb rendeltetését. „Jöjjetek hozzám mindnyájan, kik fáradtak és terhelve vagytok s én megnyihítlek titeket” ennél magasztosabb és vigasztalóbb szót nem hallott az emberiség. A menny dörgésében, a tenger viharában, a természet ébredésében, az aratás áldozatában megnyilvánuló erőnél fenségesebb hatalom ez, mely embert boldogít, lelkeket ment, erőt oszt és jövőt biztosít. Nyújthat a világ tudást, hatalmat, gazdagságot, mit ér az, ha lelket nem tud felemelni, szívet nem tud megvigasztalni?⁴⁶ Viszont elvehet az élet tőlünk mindent – nem tört meg, ha bizalmunkat az örök hatalom megőrizte. S akiktől egy szörnyű végzés minden örömet megtagadott s az Isten házában az Üdvözítő szívének dobbanását érezhették; akik hajótörést szenvedtek s vagyonukkal együtt barátaikat is elvesztették, de itt az Isten házában a világ Urának szívé nyerték kárpótlásul s vele végtelen örömet;⁴⁷ aki nehéz kötelesség teljesítésében kénytelen volt feláldozni gyermeket vagy hitvest s ráborult a reménytelenség éjszakája, de az Úr színe előtt vigasztalást nyert, hogy ő sem árva, szerettei se dőltek örök enyészetbe;⁴⁸ a porból fölemelt, a kétségbeesésből kimentett,

⁴⁵ A szentélyben, a Teremtő mellett az Atyával egylényegű Megváltót láthatjuk, akik a Szent Koronát tartják, egy trónon ülnek királyi díszben. [...] törekedjünk mi is gyermekek lenni s kalandos gondolatok és tervek helyett ráeszmélni a kereszténység legvigasztalóbb igazságára, mely a velünk és bennünk élő Isten boldogító tudatával örvendeztet s törekedjünk a szellemi élet egész vonalán érvényre juttatni azt a vigasztaló és léleknek szárnyat adó gondolatot, hogy az Isten emberré lett ezért az ember Istenné lehet, mely felismerésben van a legnagyobb szépség és jóság lehetősége, melyet ember kívánhat s melynek állandó karácsonyi öröme a legnagyobb ajándék, melyet az ég kínálhat. In: A testté lett Ige. (Datálatlan beszéd.)

⁴⁶ A beszéd elején is olvashattuk, hogy a templom emeli a lelket. Ez a szófordulat 1914-es beszédében is megjelenik: Pap volt, aki az Isten templomait építette és az Istennek oltárokat emelt, tudva, hogy ahol oltárok emelkednek, ahol templomokat építenek, ott népet javítanak, lelkeket emelnek, szíveket nemesítenek. Pap volt, és mint ilyen áldást osztott, mint Urának és Mesterének híve és követője iparkodott mindig békét teremteni, mert áldást hinteni, békét teremteni: ez az igazi papi léleknek legszentebb, legszebb feladata. In: Méltóságos és Főtisztelendő Dr. Glattfelder Gyula megyéspüspök úrnak Jászai Géza c. püspök felett Szegeden 1914. június 10-én tartott gyászbeszéde. Gyorsírták: Barabás Ervin, Répás Béla VIII. és Koch Andor VII. o.t. 2.

⁴⁷ A Dóm keresztházaiban, a mellékoltárok fölött lévő rózsablakok Jézus és Mária Szívé ábrázolják, miként a Szent Kereszt-oltár, a püspöki és a szemináriumi kápolna is.

⁴⁸ Visszatérő gondolat Glattfelder püspök beszédeiben, különösen Trianon után, az áldozatkészség. Áldozatot kell hoznunk, ha helyre akarjuk állítani Szent István örökségét, mert Bármennyire fájdalmas is tehát emberi számításokban csalódnai, a szeretett gyermek áldozatán keresztény anyák ne siránkozzanak, ha az nagy cél szolgálatában történt. S ma a legszentebb eszmények forognak kockán,

az erkölcsi süllyedésből kiszabadított lelkek milliói mind áldják és magasztalják Isten házát, hogy a földi küzdelem kicsinyességei és keserűségei között őrzi számukra a végtelen és örök vigasztalásait.

De a templom a prófétai szózat szerint nem csak „Isten háza” hanem „mennyország kapuja is.” S ha a megállapítás vonatkozik az ó-szövetségi szent helyekre, sokkal inkább érvényes a mi templomainkra.

A mi templomunk a mennyország kapuja, mert benne jut a lélek felsőbb rendeltetésének tudatára. A földies gondolkodás, a természetfeletti szempontoktól független életfelfogás bilincsei itt hullanak szét a szent keresztségben.⁴⁹

Ehhez a beszédhez tartozhat még egy ceruzával írt vázlat is, melyen szentírási idézetek olvashatóak éppen a templomról. A két dokumentum közelségét a téma hasonlósága, illetve a papír egyező, függőleges hajtása, a mindkét dokumentumon a bal felső sarokban látható folt és az azonos, csak ennél a kettőnél meglévő (csillagos) vízjel igazolja.⁵⁰ A ceruzával írt vázlat az alábbi – hiányos – idézeteket tartalmazza:

melyek nélkül nem érdemes élni, s ha azok védelmében sokat ígérő fiak is elesnek, ne vádolja senki a végszetet, hanem áldja a Gondviselést, mely nem epigon sorsot juttatott nagyreményű ifjaknak. In: Glattfelder, 1938. 187. A Dóm főhajójának jobb és bal oldali falán a 16 ószövetségi jelenet közül Ábrahám (és Gedeon áldozata), illetve Sámson (és Jákob) látható egymással szemben, melyek a tipológia alapján Krisztus áldozatára utalnak, de egyben arra is vonatkozik, amiről a püspök az idézett beszédben szólt. Sámson, Krisztus, Szent István király, Gellért és a magyarság között a püspök párhuzamot vont. Mi magyarok pedig a mi hazai külön kis siralomvölgyünkben nem lehetünk eléggé hálásak az isteni Gondviselésnek, hogy kálváriás történelmünk útjára hajnalcsillagu oly tragikus nagyságot állított, mint Szent István volt. Mert az áldozatban nagyobb, mint ő senki sem találtatott. In: Glattfelder, 1938. 110–111.; Az áldozatkészség fontosságáról írt a jezsuiták által kiadott A Szív újság is. Magyarországot a kötelességmulasztás, felségárulás, lázadás büne csonkította meg és föltámadása csak úgy lesz, ha ísmét a törvénytisztelet, áldozatkészség, összetartás, tiszta erkölcs és bátorság lesz úrrá köztünk. In: A Szív, 1927. április 16. 1.

⁴⁹ A mennyország kapuja a templom diadalíve, melyen Szűz Máriát szimbolizáló motívumok láthatóak, illetve XI. Pius pápa idézete, a *Facere magna et pati fortia Hungaricum est*, amelyek azt hivatottak segíteni, hogy a lélek felsőbb rendeltetésének tudatára juthasson, ezt szolgálják az ószövetségi képek is. A Sámsont ábrázoló kép esetében még a bilincs is megjelenik. 1927-es, *Húsvét* című vázlata az alábbi gondolatokat tartalmazta: *Isten hatalmasabb, mint az ördög. Az erény erősebb, mint a bűn. A mi hívő reménységünk indokoltabb minden lemondásnál és megalkuvásnál.* Ggy. 1927-ben a húsvét április 17-én volt. Vö. Cappelli, 1998. 88. A vázlatához használt papír méretei megegyeznek az egyetemi hallgatónak elmondott beszédével, de időben túl nagy a távolság a két előadás közt, ezért valószínűleg a húsvéti gondolatokat már egy másik közönségnek adhatta elő.

⁵⁰ Az ebből a korból származó beszédekhez használt papírokon különböző vízjeleket láthatunk. 1. R.J.E. Adria (Rigler József Ede) jel látható az 1906-os, a Szent Imre Kör díszünnepélyén elmondott, cím és dátum nélküli beszéden (*Dicsértessék a Jézus Krisztus. Ennél többet ma tulajdonképp nem is akarok mondani.*), az 1906-os, *A kispapokhoz* írt, az 1907-es, *Vízkereszt és Az ősegyház eucharisztiaja* című beszédén. 2. Az *Osztrák–Magyar Monarchia* címere látható a datálatlan, az „*Úgy szerette Isten a világot...*” című beszéden. 3. Csillagos vízjeles papírra írta a templomról szóló beszédet és vázlatot. Vö. Pelbárt, 2007. 34.

Jöjjetek hozzám mindnyájan, kik fáradtak (Máté XI.28.)

Ez a hely nem egyéb, mint az Isten háza és a menny kapuja (I.Móz. XXVIII.17.)

Ő fog építeni házat az én nevemnek (II.Kir. VII.13.)⁵¹

Az én házam minden nép imádságházának fog hívadni (Iz.LVI.7.)

Az én házam imádság házának hívatik, ti pedig azt latrok barlangjává tettétek (Máté XXI.13.)

E helyet áldozat házának választottam magamnak... és megszenteltem e helyet, hogy ott legyen az én nevem mindörökké és ott maradjon szemem és szívem minden napon (II.Krón. VII.12.16.)

Történelmünk legdrágább ereklyéi közé tartozik a *Regnum Marianum* koncepció. Szent István uralkodása végén Szűz Máriának ajánlotta fel az országot az Ő oltalma alá helyezve azt. A templom diadalívén Máriát megszemélyesítő ószövetségi szimbólumok láthatóak. Ezekről részletesebben csak Kolláti István írt. *A szentélyt eredetileg kisebbre tervezték. A rács a belső pilléreknél lett volna. Ennek ívén a templom úrnőjének, Szűz Máriának dicsőítő allegóriái vannak: lelki edény, aranyház, ájtatosság jeles edénye, illatos oltár, Dávid királynak tornya, frigynek szent szekrénye. Felette a legdúsabban aranyozott diadalívén Mária neve és a templomépítő trianoni magyarság dicsőítése; XI. Pius pápa mondása áll: „Facere magna et pati fortia Hungaricum est” = Nagy tetteket véghezvinni és hősiesen tűrni, ez a magyar erény.⁵² A Dóm szentélyének, a mennysország kapujának diadalívén látható motívumok Mária iránti tiszteletünket fejezik ki: a lepecsételt forrás, frigynek szent szekrénye,⁵³ aranyház, Dávid királynak tornya,⁵⁴ a Manna aranyedénye Áron vesszejével és*

⁵¹ A pontos szentírási hely: 2 Sám 7, 13.

⁵² Ábrahám – Zombori, 2001. 58–59.; Mandola Aladár is említést tett – tévesen – ezekről a motívumokról: *A szentély ívén a lorettói litániának emblémái: elefántcsontból való torony, a tisztaságnak forrása stb. Mária diadalíve fölött XI. Piusnak ez a mondása van felírva: Facere magna et pati fortia Hungaricum est (Nagyot cselekedni és hősiesen tűrni magyar dolog).* In: Mandola, 1937. 55.

⁵³ *Fons signatus, arca foedus*: Szűz Mária születését (szeptember 8.), a Kisboldogasszony tiszteletét szimbolizáló motívumok. A lorettói litániát ábrázoló képeken a forrás többször, többféleképpen jelenik meg. *Puteus aquarum, Aquae vivae, Fons ortorum* felirat is létezik, de az ábrázolásokon azt láthatjuk, hogy amikor víz is folyik a medencéből, akkor az a leggyakrabban a *Fons signatus*, a lepecsételt forrás. A medencéből, amelyből víz fakad, két galamb iszik. A medence mellett egy rózsát és egy liliumot is láthatunk. A Dómban ez a két motívum fut végig a Krisztusra utaló búza- és szőlőmotívumok mellett. A medencét ábrázoló kép a római Museo Capitolino egyik mozaikja nyomán készült. Vö. Schmid, 1909. 79. A forrás az Isteni malaszt anyja fohász ábrázolásánál is használt szimbólum. *Malasztal teljes! – Aki engem megtalál, életet talál. Leszek mint az öntözőt kert és mint a vizek kútja, melynek vizei el nem fogynak.* (Iz 58). In: Cserey, [é.n.] 36–37. (Melléklet, 6. kép) A forrás, horgony, méhkas és a bárka az olajággal a cibóriumos főoltár belsejében is látható.

⁵⁴ *Domus aurea, Turris davidica*: az angyali üdvözlésre, Gyümölcsoltó Boldogasszony (március 25.) utaló motívumok. Az *Aranyház* Salamon templomának szentélyét, Máriát, az Isten házat, *Dávid királynak tornya* pedig Mária méhét szimbolizálja. (Melléklet, 5. kép)

a tömjéntartó (illatos) oltár.⁵⁵ (*Melléklet*, 3. kép) Ezek a motívumok egyszerre szimbolizálják Szűz Máriát és Krisztust,⁵⁶ sőt párokba rendezve, ahogyan a Dómban láthatjuk; minden pár egy-egy Szűz Mária ünnepre utal(hat). Glattfelder püspök 1929-es körlevelében azt olvashatjuk: *Az Oltáregyesület mellett pedig – miután Szűz Máriát és Jézust egymástól elválasztani nem lehet – a Mária-kongregációk felkarolására, s ahol nincsenek még, megalakítására kérem kedves papjaimat.*⁵⁷ A diadalíven látható motívumok olyan nagy formai azonosságot mutatnak az idézett liturgikus könyvekkel (*Missale Romanum* és papi breviáriumok), hogy azok forrásai nem is lehetnek mások, erre talán a legjobb példa éppen a kút ábrázolása.⁵⁸ Ehhez kapcsolódó gondolatmenetet fejtett ki a püspök az egyetemi hallgatónak előadott elmélkedésében Szűz Máriáról. *Ave Mater gratiae* (márc. 25.) *Az elméletet az élet igazolja: 1. Az Úr angyala köszönté Szűz Máriát – az égi hírnök a földi nagyságot, a túlvilági öröm a romlatlan földi lelkeket. 2. Íme az Úr szolgáló leánya, legyen nekem a Te igéd szerint – Isten akaratának vállalása a legnagyobb emberi nagyságra való emelkedés. 3. És az Ige testté lön – a legnagyobb kegyelem Mária által a miénk lett.* A konklúzió egyben magyarázata is mindannak, amit láthatunk: *Tanuljuk meg Szűz Máriától Krisztust hordozni.*⁵⁹ A templom első búcsúját 1931. augusztus 15-én körmenet zárta, melyen az *Ájtatos tömeg kísérte a Legszentebbet az árkádok alatt s jámbor lelkükből feltörtek az ég felé a Szentséget dicsőítő s a Nagyasszonyhoz könyörgő énekek.*⁶⁰

⁵⁵ *Urna aurea et virga Aron, altare thymiamatis*: ez a két motívum Szűz Mária szeplőtelen szívének ünnepére utalhat (augusztus 22.). A *Manna aranyedénye* és az *Aron vesszeje* motívumok itt együttesen jelennek meg, miközben ez a loretoi litánia ábrázolások esetében különálló elemek. A korban használt papi breviáriumban, illetve misekönyvekben Mária szeplőtelen szívének ünnepét kifejező illusztrációk ezek. (*Melléklet*, 4. kép) A *Litánia a boldogságos szűz Máriáról. Szent Ágoston szerint* című imádságban a fohászok közt többek között ezek olvashatók: Bölcsességnek háza, Mennysországnak kapuja, Oltalomnak városa, Istennek megszentelt hajléka, *Tömjéntartó oltár*, Szövetség szekrénye, *Aron vesszeje*, Bepecsételt kútfeje, Élő vizek kútfeje, Napfénybe környezetett asszony, In: Pongrácz, 1869. 262.

⁵⁶ Dávid, 1996. 55–56. *Aron kivirágzott ága [...] Elsősorban Máriára utal, mert ahogy a száraz ág az Úr akarata szerint kivirágzott, úgy vált termékeny anyává az érintetlen Szent Szűz. [...] A kivirágzott bot előképe Krisztusnak is. Ő az áldozatot bemutató örök főpap, az értünk önmagát adó Megváltó, aki legyőzte a halált és dicsőségesen felment a mennyekbe.* A szentélyben így jelenik meg Krisztus az Atya jobbán, trónon ülve, királyi ruhában.

⁵⁷ SZCSLE VII. 8. a Püspöki körlevelek, 1929. 1. sz. Főpásztor újévi szózata papságához.

⁵⁸ Valószínűsíthető, hogy ezek a motívumok valóban párokat alkotnak, ezt a liturgikus könyvek (összetett) illusztrációi igazolják. De egy-egy szimbólum akár különböző Szűz Mária-ünnepet is megjeleníthet. A *Litánia a boldogságos szűz Máriáról. Szent Ágoston szerint című imádság így zárul: A te szeplőtelen fogantatásod által, A te születésed által, A te csodálatos angyali köszöntésed által, A te tiszteletes bemutatásod által, A te tisztaságos tisztulásod által, A te dicsőséges mennybeviteléd által. – Ments meg minket, szöszölönk!* In: Pongrácz, 1869. 262.

⁵⁹ 1927 (márc. 22–25.) nagybőjti konferenciák egyetemi hallgatók számára. 4. A teljes elmélkedés a Függelékben (3.) olvasható.

⁶⁰ *Szegedi Katolikus Tudósító*, V. évf. (1931. szeptember 1.) 247.

Mindez a szentélyben még kiegészül a *Patrona Hungariae* ábrázolással, amely Ádámmal és Évával együtt a szeplőtelen fogantatás ünnepét jeleníti meg. (*Melléklet*, 14. kép) Ez az üzenet pedig a szentélyben is ábrázolt I. Ferenc József uralkodóval hozható összefüggésbe, ugyanis 1914. december 8-án ő ajánlotta fel a birodalmát, koronáját, trónját, országait és népeit, ezzel együtt Magyarországot Jézus Szentséges Szívének. A szentélyben Ferenc József császárként látható, melyre egyenruhája utal.⁶¹ Katonai egyenruhában, de nem huszáregyenruhában van a császár. Az osztrák püspöki kar 1914 karácsonyán, a magyar püspöki kar pedig 1915. január 1-jén ajánlotta fel az országot Jézus Szentséges Szívének.⁶² A püspök ezzel a felajánlással kapcsolatban az ország oltalom alá helyezéséről írt körlevélben: *Lándzsa járta át az isteni Mester Szívét: ez a Szív magába zárja az emberi nem minden vétkét és gonoszságát; de ez a Szív egyúttal nyitott csatornája lesz a bőven ömlő malasztoknak, onnan várja a világ az igazságos békét és kiengesztelődést. A Jézus isteni Szívével kötendő újabb és bensőséges szövetségünk legyen magyar hazánknak oltalma, menedéke, erőssége és győzelme!*⁶³

A szentélyben, a falakon felfutó pilaszterek végein, az oszlopfők magasságában kétszer is láthatjuk a pelikán- és az Isten báránya-motívumot, amelyek a tabernákulum ajtaján is ábrázolva vannak. Ezek a motívumok a papi breviáriumban a Jézus Szíve-ünnep illusztrációi, amelynek része a tömjéntartó oltár, a Manna aranyedénye, a frigyláda a kőtáblákkal együtt. (*Melléklet*, 7. kép) A Jézus Szívére szentelt püspöki magánkápolna falán is látható a pelikán- és az Isten báránya-ábrázolás. Az 1926-os körlevelében olvashatunk arról, hogy *A rítuskongregációhoz Jézus Szíve szobrának olyan oltárokon való elhelyezésére vonatkozólag terjesztettek*

⁶¹ *Ez év augusztus 18-án van századik évfordulója Istenben boldogult I. Ferenc József apostoli királyunk születésének. Ez évforduló mellett némán elmenni nem szabad. Ha visszaemlékezünk arra a páratlan kötelességteljesítésre és önfeláldozó munkakedvre, mellyel boldogult királyunk késő aggkoráig példát szolgáltatott minden alattvalójának s főleg a közélet minden emberének, s ha azonfelül ráeszmélünk, mily szédítő haladást tett meg hazánk az Ő hosszú uralkodása alatt, – melynek méreteit csak jelenlegi megaláztatásunkban tudjuk megítélni – akkor meg kell vallanunk, hogy az Ő születése áldást jelentett Magyarországra s egész népére nézve. Ez érzelmek hatása alatt hálaadó kegyelettel fogunk leborulni a nemzetek és történelem fölött uralkodó isteni Gondviselés előtt s buzgó szívvel imádkozni, hogy a nagy erények, melyek az elköltözött uralkodót díszítették, hazánk sorsának intézésében újból érvényesüljenek.* In: SZCSLE VII. 8. a Püspöki körlevelek, 1930. 2121. sz. B. e. I. Ferenc József király születésének századik évfordulóján hálaadó sz. mise.

⁶² P. Biró, 1915. 8. *A püspöki kar felszólítására a Mária-ország minden egyes templomában gyönyörű, könnyekig megható imádsággal, amelyet főpásztoraink Jézusért és hazánkért égő szeretete szerkesztett meg, felajánlották az isteni Szívnek az ezeréves Magyarországot. A király szíve dobbanása átáradott hű magyarjai millió szívébe. A király és nép szíve szeretetéből született meg Jézus Szíve Magyarországa 1915. január 1-én.*

⁶³ SZCSLE VII. 8. a Püspöki körlevelek, 1914. 5815. sz. Háború: Hazánknak Jézus sz. Szíve oltalmába való felajánlása. Ezt az oltalmat, menedéket, erősséget és győzelmet fejezi ki a Dóm szentélyében látható oltalommotívum Krisztust szimbolizáló füstölője. Vö. Horváth, 2017. 65–68.

elő kérdéseket, melyekben az Oltáriszentség őriztetik.⁶⁴ Azt láthatjuk, hogy Glattfelder püspök ezt meg is valósította: a püspöki magánkápolnában (üvegablak), a Krisztus Király Szívének tiszteletére szentelt szemináriumi kápolnában (szobor) és a Dóm szentélyében is, ahol Krisztus Király látható a Teremtővel (mozaik). Szűz Mária a Szentháromsággal együtt Mária mennybevételét, tehát a Nagyboldogasszony-ünnepet ábrázolja, mivel pedig Mária magyar királyi díszben látható, paláttal, a Szent Koronával, így a Magyarok Nagyasszonya, október 8-i ünnep is megjelenik.⁶⁵ A gyermek Jézust a kezében tartó *Patrona Hungariae* azt üzeni, hogy velünk az Isten, Emmanuel, ami arra emlékeztet, hogy *tanuljuk meg Szűz Máriától Krisztust hordozni.* (Melléklet, 8. kép) 1927-es újévi szózatában az *Isteni Kisdéd áldását* kérte az előttünk álló feladatokhoz,⁶⁶ hasonlóan az 1919-es püspöki kari levélben foglaltakhoz: *inkább legyen végleges részünk a karácsonyi áldásban.*⁶⁷ Amint láthatjuk, rendkívül összetett a szentély, tulajdonképpen minden Mária-ünnep, Krisztus Király, Jézus Szíve és a Szentháromság ünnepe is feltűnik benne.

Amint említettük, a diadalíven egy XI. Pius pápától származó idézet olvasható. A Dómról szóló könyvek, kiadványok egyetlen esetben sem írnak arról, hogy ez a mondat honnan származik, hol és milyen körülmények között hangzott el, hogyan került Szegedre.⁶⁸ A mondat jelentőségéről Zombori István azt írta, hogy *Az adott környezetben e kiemelt idézet a nemzet szétdarabolását gyászoló magyarok számára egyfajta pápai vizsgálatást jelent.*⁶⁹

Glattfelder püspök és XI. Pius pápa kapcsolata egészen személyessé válhatott már a pápa beiktatása után, ugyanis 1922-ben a püspök éppen audienciára indult

⁶⁴ SZCSLE VII. 8. a Püspöki körlevelek, 1926. 2019. sz. Jézus Szíve szobrának elhelyezése az oltárokon.

⁶⁵ Az Immaculáta és a sz. Szív. A Magyarok Nagyasszonya tulajdonképpen a szeplőtelenül fogantatott szűz Anya. Régi képeink, irodalmi emlékeink erről tanúskodnak. A Magyarok Nagyasszonya ünnepi miséje, szolozsmája jó részben azonos a szeplőtelen fogantatásával. Nagyasszonyunk szeplőtelen kezelélt árasztotta el hazánkat jótéteményeivel tíz évszázadon át. Legnagyobb és legszebb adománya mintha az volna, amelyet tavaly adott nekünk. Király Ófelsége, az ország első hivatalos személye, 1914. dec. 8-án, a Szeplőtelen Fogantatás ünnepén, trónját és népeit az Úr Jézus szentséges Szívének ajánlotta fel. Az Immaculáta hazánkat Fia Szívébe zárta be. In: *A Szív*, 1915. december 4. 1.

⁶⁶ *Az Isteni Kisdéd áldása szerezze meg mindnyájunk számára ehhez a munkához az erőt, kitartást és sikert.* In: SZCSLE VII. 8. a Püspöki körlevelek, 1927. 90. sz. Főpásztor újévi szózata a papsághoz.

⁶⁷ Gergely, 1984. 320.

⁶⁸ *Az íven XI. Pius pápa mondata olvasható: Facere magna et pati fortia Hungaricum est (Nagy tetteket véghezvinni és hősiiesen tűrni, ez magyar erény).* In: Dusha, 2005. 181.

⁶⁹ Zombori, 2005. 413.; *Ezt megerősíti az a tény, hogy a kupola szentély felé eső fal részére félkör ívben XI. Pius pápa (1922–1939) mondatát írták „Facere magna et pati fortia Hungaricum est”. Ez a magyar fordításban így ismert: „Nagy tetteket véghez vinni és hősiiesen tűrni, ez magyar erény”. Az adott környezetben e kiemelt idézet a nemzet szétdarabolását gyászoló magyarok számára egyfajta pápai vizsgálatást jelent.*

XV. Benedek pápához, mivel az államtitkárság egy előterjesztést kért tőle a csanádi püspökség jugoszláv részével kapcsolatban, de nem találkozhattak, mert a pápa időközben meghalt.⁷⁰ A püspök az ügy fontosságára való tekintettel úgy döntött, hogy bevárja a pápaválasztást. Rövid időre Nápolyba utazott, járt Capri szigetén is, miközben a konklávé 1922. február 6-án pápává választotta Achille Ratti milánói érseket, XI. Piust.⁷¹ A pápa megválasztása után azonnal fogadta a csanádi püspököt, előterjesztését pedig elfogadta.⁷² XI. Pius pápáról többször is nagy nyíltsággal szolt beszédeiben Glattfelder Gyula. *Ezt látta meg és becsülte értéke szerint az az erkölcsi tényező, melynek ítélete e kérdések megbírálásánál minden földi tekintéllynél nagyobb: a római Szentszék. Hogy a pápa oly feltűnést keltő kitüntető formában kért részt ünnepünkben, az nemcsak egy igazágtalanul letiport nemzet sorsával szemben érzett részvét jele, hanem annak manifesztálása is, hogy ez a hatalom, mely nem múló anyagi erőt, hanem maradandó erkölcsi értékeket keres a történelemben, felismerte a magyar nemzet tisztult etikus felfogását. Ennek páratlanul ünnepélyes manifesztálása a legnagyobb erkölcsi siker, melyet a trianoni Magyarország eddig elkönyvelhet. E tiszteletnyilvánításban nem hiú ígéretek és álomba ringató üres biztatások foglaltatnak, hanem a világ első erkölcsi tekintélye részéről ünnepélyesen kihirdetett tény, hogy Magyarország értéket képvisel s vele mint a világegyház szempontjából is számottevő tényezővel kell elbánni.*⁷³

A templom diadalívén olvasható idézettel kapcsolatban a legrészletesebb leírás a *Magyar Katolikus Almanachban* található. Abban azt olvashatjuk, hogy 1929-ben

⁷⁰ Bauer György püspöki általános helynök adta hírül az egyházmegye hívei számára, hogy XV. Benedek pápa meghalt, miközben a püspök éppen Rómában volt. *Megyéspüspök Urunk Óméltósága néhány héttel ezelőtt az örök városba utazott, hogy kilencszáz esztendősz egyházmegyénknek a megváltozott helyzetben előállott életkérdéseit a Szentatyának előadja. Mindennap vártuk a hírt, az üzenetet a legjobb Atyától s íme e helyett váratlanul halálhír érkezett Rómából.* In: SZCSLE VII. 8. a Püspöki körlevelek, 1922. XV. Benedek halála.

⁷¹ Szintén Bauer György írja, hogy *Amikor a katolikus világ buzgón imádkozott, hogy az Úr Jézus látható fővel ajándékozza meg egyházát, megtörtént. Az örök városban időző megyéspüspök Urunk Ó Méltósága táviratilag közli, hogy az összegyűlt bíborosok választótestülete Ratti Achille milánói bíbornok-érsek személyében pápát választott, aki a választásban Isten akaratát látva, azt elfogadta s XI. Pius néven elfoglalta Szent Péter trónját. [...] Megyéspüspökünk az első között tolmácsolja Szent Péter utódjának a csanádi egyházmegye rendíthetetlen ragaszkodását, fiúi szeretetét.* In: SZCSLE VII. 8. a Püspöki körlevelek, 530/1922. sz. XI. Pius pápa trónralépése.

⁷² A római utazás részleteiről Pacha Ágoston (1870–1954), püspöki titkár visszaemlékezésében olvashatunk: *Február 12-én volt az új pápa megkoronázása. A püspök részére szereztem főpapi ruhákat s ő részt vett a hivatalos menetben. [...] A püspök nagyon sürgette, hogy miután már hetek óta várakozik Rómában, mielőbb audienciát kapjon az új pápánál. Meglepetésünkre a pápai meghívó már hétfő esti 6 órára szólt. A püspök eleinte latinul beszélt XI. Pius pápával, ki maga azután németre fordította a társalgást. [...] A pápa mindent jóváhagyott, amit az államtitkárság reánk vonatkozólag neki előterjesztett.* In: Varga, 2006. 365–366.

⁷³ *A Szent Imre év mérlege.* (Részlet a *Szegedi Uj Nemzedék* számára írt beszédből.)

volt XI. Pius pápa aranymiséje, és erre az ünnepi alkalomra sok magyar zarándok is Rómába utazott. December 18-án a *Sala del Consistorio*-ban Serédi Jusztinián hercegprímás köszöntötte a főpásztort, aki többek között a magyar nemzet szenvedéséről szólt.⁷⁴ *Tudjuk jól, hogy Szentséged mint közös Atyánk, nem helyezheti egyik fiát a másik elé, kivéve azt, aki szenved. Minthogy azonban mi is szenvedő nemzet vagyunk, Szentséged külön áldását kérjük, hogy az Úr megrövidítse nehéz napjainkat és az atyai tekintély egyre jobban visszanyerje régi erejét Magyarországon.*⁷⁵ Ekkor ezeröttszáz díszkötésben készült magyar könyvet ajándékoztak a pápának Klebelsberg Kuno miniszter javaslatára,⁷⁶ majd Barcza György vatikáni magyar követ franciául üdvözölte a pápát, aki arról szólt, hogy *A magyar nemzet ezeréves léte folyamán mindenkor az Egyház és az európai civilizáció egyik legbátrabb és leg-hívebb védője volt. A kereszténység előőrseként a magyar nemzet nemes és ősi hagyományai szolgálatába állította nemcsak fiainak erős karját, de tudósainak tollát is.*⁷⁷ A nagykövet beszéde után átadta a pápának Horthy Miklós kormányzó sajátkezü levelét. Végezetül Berczell Jenő alpolgármester a Budapesten folyó templomépítésekéről szólt. A fentiekre a pápa válaszolt. *XI. Pius Pápa válaszában meleg köszönetét fejezte ki Magyarországnak kormányzójának levélbeli üdvözléséért s köszönetet mondott a magyar kormány szerencsekívánataiért és ajándékáért, mely különösen meghatotta, mert életének legboldogabb idejére, a könyvtárosságára emlékezteti. A könyvekben átlapozza a magyar nemzet egész történetét, amely nemzet Európa kultúrájának és civilizációjának nemcsak a múltban, de a jelenben is védőbástyája. A Szentatya utalt az ország jelenlegi nehéz helyzetére és azt mondotta, hogy nagy dolgokat szenvedés nélkül nem lehet megvalósítani. Idézte ezt a régi mondást: „Facere fortiter et pati christianum est”,⁷⁸ amelyet Magyarországra úgy alkalmazott, hogy erősen cselekedni és súlyosan szenvedni magyar erény. Örömmel hallotta, hogy a fővárosban és vidéken templomok épülnek a nehéz helyzet dacára.*⁷⁹

⁷⁴ Már Serédi Jusztinián megválasztásakor XI. Pius pápa azt jelentette ki, hogy a bíborosnak kivenezett esztergomi érsekkel a sokat szenvedett magyar nemzetet kívánta különös megtiszteltetésben részesíteni. Serédi Magyarország olyan részében született ugyanis, amely most idegen államhoz tartozik, és elvesztését az egész ország siratja. Egy erről a vidékről származó bíboros kinevezésével a pápa bizonyosságot akar tenni Magyarországnak iránti szeretetéről és a magyarok balsorsa iránti megértéséről. In: Csiky, 2012. 267., 270.

⁷⁵ MKA, 1930–1931. 434.

⁷⁶ Pasteiner, 1929. 232.

⁷⁷ MKA, 1930–1931. 436.; Barcza György nagykövet beszédét közli Kakasy Judit is: *A magyar nemzet, évezredek története során mindenkor az európai civilizáció, és az Egyház egyik legbátrabb és leg-hűségesebb védelmezője volt. A kereszténység védelmében nemcsak fiainak erős karjával szolgált, hanem legfőbb, és legnemesebb hagyományaként tudósaink tollával is.* In: Kakasy, 2013. 218.

⁷⁸ Ez a mondat *Mucius Cordus Scaevola* (Kr.e. 6. sz.) történetéből ismert: *Romanus sum civis et facere et pati fortia Romanum est.*

⁷⁹ MKA, 1930–1931. 438.

A különleges könyvadományozásról Kakasy Judit írt tanulmányt 2013-ban. Az általa összegyűjtött hiteles levelezések a Magyar Katolikus Almanachban található közléstől jelentősen eltérnek, tanulmányában a Katolikus Almanachra ő maga nem utalt. Az eseményen részt vevő és a pápát köszöntő Barcza György vatikáni követ 1929. december 22-én Walko Lajos külügyminiszternek azt írta összefoglalójában, hogy a találkozóra december 17-én este hat órakor került sor, a pápa válaszbeszédében elhangzottakról pedig azt, hogy a pápa *Beszédében nagy elismeréssel emlékezett meg a magyar nemzetről, melyre illik az a mondás, hogy „fortiter agere et fortiter pati christianum est”, mely mondást úgy is lehet alkalmazni, hogy „fortiter agere et fortiter pati hungaricum est”*.⁸⁰ Láthatjuk, hogy a Dóm diadalívét lényegében mindkettő forrástól jelentősen eltérő, de ezen az ünnepi eseményen elhangzott, XI. Pius pápától származó idézet díszíti. A diadalíven olvasható mottó tisztelgés az aranymiséjét ünneplő – *a magyar nemzet tisztult etikus felfogását felismerő* – XI. Pius pápa előtt, akinek papi jubileuma egybeesett az ötvenéves szegedi nagyárvíz és fogadalomtétel évfordulójával, a Szent Imre-emlékével, az egyházmegye alapításának 900., ugyanakkor a Nemzeti Megújhódás 10. évfordulójával is.⁸¹

Nagyon különös, de a könyvadományozásról a *Corriere della Sera* napilap is részletesen beszámolt már jóval a találkozó előtt. Elsőként 1929. december 1-jén írtak arról, hogy a Magyar Kormány Klebelsberg gróf kezdeményezésére, a pápa pappá szentelésének jubileumára nagy értékű magyar könyveket kíván ajándékozni, melyek a magyar történelmet, egyháztörténelmet, régészetet jelenítik meg. Az ezernél is több könyv fehér bőrkötésben, magyar és pápai címerrel, illetve díszes *ex libris-szel* lesznek díszítve.⁸² A következő hír, amely a Barcza-féle tudósítás hitelességét támasztja alá pedig az esemény másnapján, 18-án jelent meg. Azt olvashatjuk,

⁸⁰ Kakasy, 2013. 217.

⁸¹ A latin idézet útja Szegedre továbbra is tisztázatlan. A válasz talán a püspöki levéltárban lehet. Valószínűleg Klebelsberg Kuno miniszter kezdeményezhette Glattfelder püspöknél az éppen készülő Dóm számára.

⁸² *Corriere della Sera*, 1929. december 1. vasárnap, 6.: L'Ungheria donerà` al Papa una raccolta di mille volumi. Budapest, 30 novembre, notte. Su proposta del ministero dei Culti e della P.[ubblica] I.[struzione], conte Klebelsberg, il Governo ungherese ha deciso di offrire in dono a Pio XI, in occasione del suo giubileo sacerdotale, una raccolta di libri ungheresi di alto valore. Nel prendere questa decisione il Governo ungherese è stato indotto dalla speranza che un simile dono corrisponda nel miglior modo alle inclinazioni personali del Papa. A questo riguardo si ricorda anche il fatto che durante la sua visita a Budapest nel 1891 l'attuale Papa esaminò con vivissimo interesse la biblioteca del Museo nazionale ungherese. La raccolta di libri comprende oltre mille volumi. Sono comprese nella raccolta tutte le opere bibliografiche e biografiche della letteratura ungherese nonché le migliori opere della storia magiara. Sono rappresentate anche opere sulla storia della Chiesa, sull'archeologia, ecc. La rilegatura della opere in pergamena bianca è di sommo pregio artistico. Le coprtine hanno impresso in lettere d'oro il titolo dell'opera e portano lo stemma ungherese e quello pontificio. Ogni volume è munito di un segnalibro artistico.

hogy a magyar zarándokokat, akiket Serédi kardinális a vatikáni nagykövettel egyetemben vezetett este a pápa elé, ezernél több könyvet és ezeröttszáz ruhát adományozott a pápának a missziókban élő gyermekek számára.⁸³

A Dóm szentélyében a *Patrona Hungariae* kép alatt két bástyaszerű motívum látható, amint a püspöki palota homlokzatán is két bástya épült kőből, mintha ezek fejeznék ki azt, hogy a Magyar Állam a kereszténység védőbástyája (volt). Rerrich Béla első tervein még nem kőből épült bástyaszerű tornyok láthatóak a püspöki palota homlokzatán. Az új szegedi központ tulajdonképpen a régi csanádi mintájára épült ki. (Melléklet, 8. kép) *Csanád várában a csanádi püspökség egyházaival és iskoláival végvára lön nemcsak a katolikus kereszténységnek kelet és dél felé, hanem oly központja az istenes gondolkodásnak, tisztult életfölfogásnak és komoly tudományosságának, hogy messze földről ide sereglettek azok, kik az élet köznapi formáival megbarátkozni képesek nem voltak, hanem felsőbb lelkiségben, emelkedett világszemléletben keresték boldogulásukat. [...] csakhamar ritka fényében emelkedett ugyancsak az ő gondoskodásából [Szent Gellért] a Boldogságos Szűz Mária egyháza, melyet temetkezési helyéül is szánt, s melyben kibontakozott az a merész lendületű Mária-kultusz, mely nemzetünknek kiváltsága és dicsősége is volt...*⁸⁴ XI. Pius pápa a Szent Imre jubileumi évre küldött levelében is említette ezt a történelmi szerepet. *Innen van, hogy a ti őseitek a vallásos meggyőződés sugallatából az évszázadok folyamán annyi ellenséges erőt legyőztek és a keresztény Európát a barbár népek betörései ellen élesen bástya és várfalként megvédelmezték.*⁸⁵

A főhajóban a nyolc boldogság, a kupola csegelyein a négy sarkalatos erény, a szentélyben pedig az apostoli királyság (eszme, jóság, erő, oltalom) erényei láthatóak. A templom főhajójában az első boldogság, az igazság. A püspök prédikációiban többször kifejtette, hogy *megcáfolhatatlan törvény és ősi példaszó: iustitia regnorum fundamentum.*⁸⁶ Krisztus királyságának, de a dinasztikiák által vezetett országoknak, így Magyarországnak is az igazság az alapja. XI. Pius pápa az igazi béke alapjának az igazságosságot tartotta. Nagy Szent Albert 1931-es szentté avatási bullájában az igazi béke alapjait kereste: *Olyan szent ő, akinek példáját korunk is követhetné, korunk, amely keresi a békét és a tudománytól csodadolgokat remél... Ma ugyan*

⁸³ *Corriere della Sera*, 1929. december 18. szerda, 2.: *Doni di Governi esteri al Papa per il giubileo sacerdotale. Città del Vaticano, 17 dic., notte. [...] Questa sera il Papa ha ricevuto il pellegrinaggio ungherese, che era guidato dal cardinale Seredi. Era presente anche il ministro d'Ungheria presso la Santa Sede. Sono stati offerti al Pontefice ricchi doni, fra cui oltre mille volumi rilegati in pelle bianca, offerta dal Governo ungherese, 1500 abitini completi per i bambini delle Missioni, regalati dagli insegnanti di Budapest.*

⁸⁴ SZCSLE VII. 8. a Püspöki körlevelek, 1930. 800. sz. Főpásztor nagyböjti szózata.

⁸⁵ SZCSLE VII. 8. a Püspöki körlevelek, 1930. 2200. sz. Szentséges Atyánk levele a magyar püspöki karhoz Szt. Imre jubileumára.

⁸⁶ Glattfelder, 1938. 229.

az összes népek óhajtják a békét, de a hozzá vezető útról nem értenek egyet, sőt az igazi béke alapját, az igazságosságot és a szeretetet mellőzik.⁸⁷

A Dóm szentélyében, miként püspöki címerében, láthatjuk a Szentháromság mellett a kereszt jelét is, amely szintén Rómára utal. Már korai beszédeiben kifejtette ezzel kapcsolatos gondolatait, de Trianon után mindez még inkább fontossá vált, ugyanis ezzel arra utalt, hogy Magyarország Isten akaratából Rómához, a nyugati kereszténységhez tartozik, mert Csanád vezér és Ajtony harca nemcsak epizódyszerű fejezete annak a gigantikus evolúciónak, melyet Szent István indított el, hanem felelet arra a kérdésre: a keletnek vagy a nyugatnak lelke veszi-e birtokba a magyar nemzetet.⁸⁸ Erről ezt írta már 1901-ben: A kereszténység és katholicizmus valamint a szent kereszt nem tüntetésnek egyszerű jelszava és jelvénye, hanem haladásunk alapja, műveltségünk tartalma, világnézetünk magyarázata, nemes törekvéseink buzdítója, fáradságunk, küzdelmeink, áldozatunk legszebb jutalma, életünk tulajdonképpeni célja. [...] Azt hiszem, nem végezhetném méltóbban szavaimat, mint ha rámutatok arra a maihoz hasonló küzdelemre, mely a IV. század elején Róma mellett végződött első ízben a kereszt diadalával. Akkor két, a maihoz hasonló ellentétes világnézet állott egymással szemben. Az egyik az érzéki ember föltétlen érvényesülésének jogát hirdette, a másik az evangélium világnézetét vallotta. Akkor is csodás fényben tűnt fel az üdvösség jele, a kereszt, s midőn hírül vette a kereszt jele alatt küzdő, hívó sereg, hogy „e jelben győz”, elszánt lelkesedéssel, szinte vakmerőséggel szállt a túlerővel harcba. A Pons Milviusnál a pogányság elbukott, s a kereszt, mint a haladó életnek dicsőséges jele tűnt fel a Capitolium ormán.⁸⁹ És Rómát szimbolizálja a Dómban látható, a békeszeretetet szimbolizáló fárosz is. Ezzel kapcsolatban olvashatjuk a püspöktől: Ámde a pápára nemcsak úgy tekintünk, mint az igazság fároszára, hanem a katolikus népek százmilliói az ő Egyházuk pátriárkális berendezésében a pápában az atyát is látják és tisztelik. Minekünk a pápa nemcsak törvényhozó és csalhatatlan tanító, hanem a világegyház lüktető szíve, minden egyes nemzet gondjának hordozója, reménységének ápolója.⁹⁰

A magyarság legdrágább ereklyéinek egyike az 1930-ban Muranóból Magyarországra hozott Szent Gellért-ereklye,⁹¹ mely a róla elnevezett oltárban van elhelyezve. Az ereklye Magyarországra hozataláról az olasz sajtóban is írtak. Ebben arról

⁸⁷ Gál, 1941. 13.

⁸⁸ Glattfelder Gyula: *Előszó*. In: Juhász, 1930. V.

⁸⁹ Ez a részlet az 1901. november 5-ei beszédéből származik, amelynek ő címet ugyan nem adott, de a dátum alapján arra következtethetünk, hogy azt Szent Imre ünnepére írhatta.

⁹⁰ Glattfelder Gyula dr. csanádi püspök: *Hithűség és béke*. In: MKA, 1930–1931. 325.

⁹¹ A muranói Szent Donát-templomban őrzött Szent Gellért-ereklyéből a szent lábszárcsontját Pietro La-Fontaine velencei bíboros pátriárka ajándékozta a csanádi egyházmegyének. Vö.: In: SZCSLE VII. 8. a Püspöki körlevelek, 1930. 200. sz. Egyházmegyei zárandoklat Velencébe, Szent Gellért ereklyéjéhez.

olvashatunk, hogy La Fontaine velencei bíboros pátriárka a szegedi egyházmegye püspökének, Glattfelder Gyulának levélben arról írt, hogy még ünnepélyesebbé kívánja tenni a 900. évfordulóját ünneplő egyházmegye ünnepét, ezért személyesen ment el Muranóba, ahol felnyitotta a Szent Gellért-ereklyéit őrző ládát, és kiválasztotta a csontot, amit az egyházmegyének ad. Az ajándék ereklyét ünnepélyes keretek között fogják elszállítani a szegedi fogadalmi templomba június 24-én.⁹²

Az oltáron Szent István király és Gizella, Szent Gellért és Imre herceg⁹³ látható, valamint két dombormű, amely Szent Imre életéből vett jeleneteket ábrázol.⁹⁴ Az oltár több figyelmet érdemel, ugyanis Szent Gellértről ezt írta a püspök: *Amikor Szent Gellértet a sziklatetőről lelökték s szívét lándzsával átdöfték, akkor lett egészen nyilvánvaló, hogy Krisztus követét és alter egoját vitték halálba.*⁹⁵ (Melléklet, 9. kép)

A Dóm keresztházában látható az ószövetségi történetek között Tóbiás Rafael arkangyallal. Ezzel kapcsolatban ezt olvashatjuk a különböző kiadványokban: *Tóbiás kísérijével, Rafael angyallal, akinek tanácsára a nagy halnak szívével, epéjével és májával gyógyította meg nagybeteg atyját. Isten Tóbiás jámborságát jutalmazta meg ezzel.*⁹⁶ (Melléklet, 10. kép) A keresztény szimbolikában Tóbiás a hallal tipologikus előképe Jézus és a hitetlen Tamás történetének, vagyis ő hitt az angyalnak, hogy a hal egyes részei gyógyító erejűek, ez pedig utalás Jézus

⁹² *Corriere della Sera*, 1930. április 15. kedd, 8.: *Reliquia sacra donata a Szeged dal Patriarca di Venezia. Budapest, 15 aprile, matt. Al vescovo della diocesi di Szeged, Giulio Glattfelder, il patriarca di Venezia, card. La Fontaine, ha scritto una lettera comunicandogli che per meglio solennizzare il nono centenario di quella diocesi, gli farà pervenire una reliquia consistente in un omero del santo Gellert, reliquia attualmente custodita in una cassa d'argento a Murano. A tale scopo il patriarca si è recato personalmente a Murano ove ha fatto aprire la cassa contenente le ossa del santo e ha scelto l'omero destinato alla diocesi di Szeged. La reliquia sarà portata in solenne processione il 24 giugno alla chiesa votiva di Szeged dove il vescovo Glattfelder la riceverà in custodia.*

⁹³ A két szentről – akiket az oltáron együtt láthatunk – azt írta a püspök körlevelében papjai számára: *Szent Gellértet nem lehet elválasztani Szent Imrétől s a két szent alak csak együtt képez egy egészet, egységes nagy vallási, nemzeti és nevelési programot.* In: SZCSLE VII. 8. a. Püspöki körlevelek, 1930. 1. sz. Főpásztor újról szóló szövege papságához. Ezekről a gondolatokról olvashatunk részletesen az 1938-as könyvében.

⁹⁴ Szent Imréről így írt a püspök 1930-ban: *Kis nemzet nagy lelket ünnepel, amikor Magyarország Szent Imre halálának 900 éves fordulóját páratlan fényvel készül megdicsőíteni s ünnepére meghívja saját gyermekeit épp úgy, mint a világ szép és nemes lelkiséget kereső nemzeteit. Nem győzelmes hadvezért, nem dicsőségben országoló uralkodót, nem új világot vagy új világtörvényt felfedező lángész kíván az ezer éves nemzet az emberiség érdeklődésének központjába állítani, hanem anyagi életű ifjút, ki tiszta lánggal gyúlt ki a magyar égen, s úgy is égett el, érintetlenül hagyva koronát, hatalmat, hitvesi ágyat, csak egyet őrizve s mentve: lelke ártatlanságát, a természetfölötti lételemélet áldozatos optimizmusát, az Isten országát mindenképp elé helyező, Krisztust utánzó, keresztény hősiességet – világi élethivatásban, a mindennapi élet kötetmei, igényei és kísértései közt.* In: *A lelkiség jubileuma.* Írta: dr. Glattfelder Gyula csanádi püspök.

⁹⁵ Glattfelder, 1938. 300.

⁹⁶ Dusha, 2005. 159. Ez az idézet szó szerinti átvétel Kollátitól. In: Ábrahám – Zombori, 2001. 92.

Tamásnak mondott szavaira: „*Boldogok, akik nem látnak, mégis hisznek.*”⁹⁷ Megállapíthatjuk, hogy a történet egyszerű, értelmezés nélküli leírása nem elegendő ahhoz, hogy megértsük a kép valódi mondanivalóját. Ha érteni szeretnénk, hogy miért látható és mit üzen ez a jelenet, akkor a püspök gondolatai között kell keresnünk erre a magyarázatot, ő pedig párhuzamot vont az *Istentől küldött mentor*, Gellért és Rafael között. A püspök tehát teljesen eltérő értelmezést adott a bibliai előképnek. *Kimondhatatlan áldás, ha a Gondviselés különös végzéseként az apa bölcsességét s az anya szeretetét kiegészíti egy megértő lélek és magasabban szárnyaló gondolat, hogy a szűkebb családi kört egy tágabb és emelkedettebb lelki közösség kincseivel gazdagítsa.* „Ha az Úr nem építi a házat, hiába fáradoznak, akik azt építik.” (CXXVI. zs.1.) *Ahhoz nemes adománylevelek, jogok és tőkék, szövetségi vagy házassági kapcsolatok nem elégségesek, a boldog otthon építéséhez elsősorban több lélek és eszményiség kell. Ha ezt a családok magukból kitermelni nem képesek – s ez a spontán erőgyarapodás a legritkább – Istentől küldött mentor, akár egy Tóbiást vezérlő Rafael arkangyal képében, akár pedig egy bölcs lelkiatya vagy nevelő gondoskodásában van hivatva biztosítani.*⁹⁸ Látható, hogy az ószövetségi előkép ebben az esetben a magyar történelmi eseményekre, szereplőkre utal, miként az egyiptomi József története is.⁹⁹ (Melléklet, 11. kép)

A tanulmányok csak megemlítik a Szent Gellért-oltárt, de alaposabb vizsgálata máig nem történt meg.¹⁰⁰ A legerjedelmesebb leírás a Temesvárról Szegedre áttelepült,¹⁰¹ Mandola Aladár (1875–1945) művészettörténészről származik 1933-ból.¹⁰²

⁹⁷ Dávid, 1996. 109–110.

⁹⁸ Glattfelder, 1938. 254–255.

⁹⁹ *Valamikor az egyiptomi József felé kiáltotta a nép: „Üdvösségünk a te kezekben van”, ugyanígy hirdette nemzeti élete válságos fordulóján a magyar, hogy biztonsága és jövője ebbe a kézbe [Szent István] van letéve.* In: *A Szentjobb intelme a szent hegyen.* Esztergom, 1938. május 31. In: SZCSEL V.4.b. Glattfelder beszédek, 86.

¹⁰⁰ Kolláti István is csak nagyon röviden szólt a királyi párról: *Az oldalsó fülkében a magyar szent család szülői vannak, Szent István, kezében kereszttel és az országalmával, Boldog Gizella imakönyvvel és rózsafüzérrel.* In: Ábrahám – Zombori, 2001. 77.

¹⁰¹ Kiss – Tonelli – Sz. Szigeti, 1927. 272.; Mandola Aladár Ungváron született, 1911-től viszont Temesváron tevékenykedett. Neki köszönhetjük, hogy a szentélyben látható Szűz Máriát szűrös és papucos Madonnának nevezik. *A kupola alól a szentélybe jutunk, ahol fent a szűrös és papucos Madonna fogad, mint a ház Úrnője, akinek a templom oltalmába van ajánlva.* In: Mandola, 1937. 54.

¹⁰² *Amint az egész fogadalmi templom hátulról előre egy hatalmas hullámvetést mutat, akként ez az oltár is hármass hullámvetés boltozatai alatt áll. Az első hullámvetés a balszárnyon annál a tornyos fülkénél kezdődik, melyben Szent István szobra mereng. A második, magasabb hullámvetés a középső fülkénél, amely Szent Gellért és Szent Imre szobrát rejt méhében. Ez a mi hadszínterünknek magaslati pontja, ahonnan széttekinthetünk az első királyi család lelki birodalmában. Innen még egy hullámvonal vezet a jobb szárny tornyos fülkéjéhez, ahol a házi szentély papnője, Gizella királyné éli az élet szelíd költészetét.* In: Mandola, 1933. 23–26.

Foerk Ernő leveléből tudjuk azt, hogy a Szent István és Gizella szobrot csak 1930. szeptember 21-én rendelték meg Krausz Lajos szobrásztól.¹⁰³ Eredetileg a templomot Szent Gellért ünnepén szentelték volna fel, de tolódott ez az ünnepi esemény, mivel több munka nem készült el időre, mint például az említett oltár sem. Az oltár abból a szempontból érdemel nagyobb figyelmet, hogy 1930-ban volt hercege az országnak, Ottó,¹⁰⁴ és törvényesen megkoronázott, trónjáról le nem mondott királynéja is, Zita, akik száműzetésben éltek. Glattfelder püspök az 1916-os koronázás előtt közreadott körlevelében a királynő *szelíd tekintetéről*, és a *nemes sarjadékról* szólt,¹⁰⁵ egy 1918-ban, a királyi pár szegedi látogatására megírt, de elő nem adott beszédében pedig a királynét *az egész nemzet jószágos anyjának* (angyalának, amit utólag kijavított), *Felséges Asszonyunknak*, Ottó herceget pedig a *nemzet reményének* nevezte.¹⁰⁶ A királypárti püspök¹⁰⁷ IV. Károly király halála után¹⁰⁸ részt vett a '20-as éveket jellemző Ottó-miséen,¹⁰⁹ többek között, a Szent István-bazilikában,¹¹⁰ de ilyen szentmise a szegedi Dómban is volt.¹¹¹ Ő volt, aki a tihanyi Kálvária négy stációját IV. Károly tiszteletére, Rott Nándor veszpremi püspökkel

¹⁰³ SZCSEL I. 1. a 1471/1930 A levél a Függelékben (4.) olvasható.

¹⁰⁴ Ottó herceggel kapcsolatban Glattfelder püspök is Apponyi Albert véleményét osztotta. *Apponyi Albert gróf nagy beszéde a budapesti Ottó-vacsorán. Ottó királyfi betöltötte 16. életévét. (Magyar Nők Szent Korona Szövetsége) Jóhiszemű ellenfeleink a királyság nemzeti jellegét féltik egy Habsburg-ivadék restaurációjától. – Közvetlen tudomásom alapján állítom, hogy a levegőben lógó trónjelöltségek közt egyik sem lehet teljesebben magyar nemzeti királyság és senki sem lehet teljesebben magyar, mint amilyen teljességgel magyar a mi törvényes királyunk.* In: *Szegedi Napló*, 1928. november 21. 1.

¹⁰⁵ *A Te szelíd tekinteted simítsa el királyi férjed homlokáról a gondok barázdáit. Szelíd kezed állítsa meg a királyi jobbot, amikor sújtani készül. Mi, hű magyarjaid áldunk és magasztalunk Téged, ki a trónnak örökösét adtál s ezt a nemes sarjadékot neveled a nemzet és a trón számára.* In: SZCSLE VII. 8. a Püspöki körlevelek, 1916. XIX. 5171. sz. IV. Károly király és Zita királyné megkoronázása.

¹⁰⁶ SZCSEL I. 1. d Kl 17–12. A levél olvasható Horváth, 2017. 98–99.

¹⁰⁷ Ujváry, 2018. 123.

¹⁰⁸ IV. Károly király 1922. április 1-jén halt meg. A halála utáni napokban már az olvasható az *Osservatore Romano*-ban, hogy Ottónak kell lennie az ő örökösének. *Gli ultimi momenti – La morte. [...] L'ex Imperatore Carlo ha conservato la sua conoscenza fino all'ultimo momento. Aveva il suo capezzale al momento della morte l'ex Imperatrice Zita ed il figlio che deve essere il suo erede. La morte è sopravvenuta verso le 11.30.* In: *Osservatore Romano*, 1922. április 3–4. 1.

¹⁰⁹ Cesare Orsenigo apostoli nuncius Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak 1929. december 5-én Budapestről írt levelében említi a magyar püspökök „Ottó király” iránti elköteleződését. *Qui abbiamo dei Vescovi ottimi (per es. Mons. Zichy) che hanno pubblicato ogni anno nelle loro pastorali un ordine alle parrocchie di celebrare una Messa solenne il giorno compleanno „del Re Ottone”.* In: S.RR.SS., AA.EE.SS., Ungheria, 1927–1957, pos. 40. fasc. 38. f. 63r.

¹¹⁰ 1927. november 20-án Glattfelder Gyula csanádi püspök ünnepi nagymiséét mondott II. Ottó 15-ik születésnapján. A szentbeszédet Strommer Viktorin, a pannonhalmi bencés főiskola igazgatója mondotta. In: MKA, 1928. 687–688.

¹¹¹ *Ottó király születésnapja. November hó 20-án lesz Ottó király 16-ik születésnapja. Ez alkalommal a Fogadalmi templomban délelőtt 10 órakor ünnepélyes szentmise lesz.* In: *Szegedi Katolikus Tudósító*, 1928. november 15. 2. évf. 341.

1929-ben felszentelte,¹¹² ahol az ünnepi beszédet szintén ő mondta.¹¹³ A püspök gondolataiból a *Nemzeti Ujság* közölt részleteket: *De a könnyeket le kell törölni, mert Glattfelder Gyula püspöknek van igaza, amikor azt mondotta, hogy: nem sírni kell, hanem építeni, mert nem a síróké a jövő, hanem az építőké, akik a romokból is tudnak pompázatos dómokat emelni. A könnyekből csak ábrándok épülnek, amelyek úgy foszlanak szét, mint a balatoni köd a napsugár nyilai alatt. Építeni nem ábrándokat kell, nem a múltakon kell keseregni, hanem dómokat kell építeni s munkával előhaladni az ekeszarvától a hivatali tollakig s az utcasepréstől a nemzetet vezető pozíciók gondjáiig.*¹¹⁴ Az emlékmű 1930-ra készült el.¹¹⁵ 1932-ben, IV. Károly király halálának tizedik évfordulóján a püspök megemlékező gyászmisét tartott a szegedi Dómban.¹¹⁶ Miközben ezek az események zajlottak, épült a Dóm Szent Gellért-oltára! Feltehető a kérdés, hogy kiket ábrázolnak az oltáron lévő szobrok. A szobrász csupán saját belátása szerint készítette el a szobrokat, vagy a püspöknek is voltak ezzel kapcsolatos egyedi kérései? (Melléklet, 12. kép) Indokolt ez a kérdés, ugyanis van egy különlegessége a Gizella-szobornak, mégpedig az, hogy a királyné sír, jobb szemében egy könnyecsepp látható.¹¹⁷ (Melléklet, 13. kép)

¹¹² Augusztus 15. Fényes ünnepek között áldotta meg Rott Nándor veszprémi megyéspüspök IV. Károly király emlékére Tihanyban emelt Kálvária-stációkat. Az ünnepi beszédet Glattfelder Gyula dr. csanádi püspök mondta. In: MKA, 1930–1931. 634.

¹¹³ IV. Károly király emléke Tihanyban. Nagyboldogasszony napján a magyar lélek kegyetes emlék-ünnepe folyt le Tihanyban [...] Nagy ünneplő közönség gyűlt össze az ország minden részéből az ünnepekre, amelynek keretében az újonnan felállított 4 kálvária stációt is felszentelte dr. Rott Nándor megyéspüspök. [...] Az ünnepi beszédet dr. Glattfelder Gyula csanádi püspök mondta. [...] Dr. József Ferenc főherceg és Anna főhercegasszony, a kormány képviselőjében gróf Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter, a magyar mágnások, főpapság és papság magasrendű katonaság vett részt a lélekemelő kegyetes ünnepeken. In: *Veszprémi Hírlap*, 1929. augusztus 18. 7.

¹¹⁴ *Nemzeti Ujság*, 1929. augusztus 17. 1.

¹¹⁵ IV. Károly-emlékünnap Tihanyban. Vasárnap avatták fel ünnepélyes keretek között a IV. Károly király emlékére állított Kálvária utolsó állomásait. [...] Az apátság templomában tartott rövid ájtatosság után az ünnepi közönség Rott Nándor dr. veszprémi megyéspüspök vezetésével körmenetben vonult ki a Kálvária hegyre, ahol a megyéspüspök megáldotta a Kálvária állomásait. Czettler Jenő dr., a képviselőház alelnöke mondta az ünnepi beszédet, amelynek során hangsúlyozta, hogy a magyar történelem legmegalázóbb eseménye volt az, amikor a Trianon béklyóiba szorított nemzetnek fogolyként kellett átadnia királyát. In: *Veszprémi Hírlap*, 1930. augusztus 17. 5. Glattfelder püspök ekkor Budapesten tartózkodott. Ő mondta az ünnepi beszédet a Horthy Miklós körtérben felállított Szent Imre-szobornál. Vö. MKA, 1930–1931. 670.

¹¹⁶ *Rekvium Károly királyért. Április elsején, boldog emlékü, tragikus sorsú IV. Károly királyunk száműzetésben bekövetkezett halálának tizedik évfordulóján Glattfelder Gyula dr. megyésfőpásztor gyászistentiszteletet pontifikál a Fogadalmi templomban. A gyászmise 10 órakor kezdődik.* In: *Szegedi Katolikus Tudósító*, 1932. április 1., VI. évf. 7. sz. 107.

¹¹⁷ A *Corriere della Sera* részletesen tudósított Károly és Zita tihanyi utolsó óráiról, amiben megemlégették még azt is, hogy „Zita sír”. *Carlo e Zita verso l'esilio. Le ultime ore a Tihany.* [...] *Zita piange.* In: *Corriere della Sera*, 1921. november 5. péntek, 5.; IV. Károly halálakor azt írta az *Osservatore Romano*, hogy a királyné folyamatosan virraszt a halott mellett. *Dopo la morte di Carlo d'Asburgo.* [...] *L'ex-imperatrice Zita veglia continuamente la salma.* In: *Osservatore Romano*, 1922. április 6. csütörtök, 1.

A püspök Boldog Gizelláról így írt: *Tör járta át lelkét és könnyek között hagyta el hőn szeretett új hazáját, amelynek érdekében annyit tett és szenvedett, de özvegyen is erős asszony maradt, dicső férje emlékét őrizte, szent terveit ápolta, azok érdekében minden tőle telhetőt megtett s hogy a magyar kereszténység ügye el nem bukott, az végeredményben az ő hűségének köszönhető, mellyel szent és hős ura emlékének hasonló lélekkel áldozott s magának a magyar kegyelet hálás emlékezetben kiemelkedő helyet biztosít.*¹¹⁸ Érzékelhető, hogy Boldog Gizella sorsa párhuzamba állítható Zita királyné sorsával. A Szent István-szobor Szent Jobbra emlékeztető kézfeje szépen ki van dolgozva, Gizella esetében pedig a szelíd tekintet figyelhető meg. Foerk azt írta a püspöknek, hogy *Szóbeli felhatalmazása alapján megbeszéltem Krausz szobrász úrral a két – Szt. István és Szt. Gizella – alak márványban való kifaragása lehetőségét.*¹¹⁹ Mire vonatkozhatott az a szóbeli felhatalmazás, amelyről Foerk levelében olvashatunk? Ez a felvetés abból a szempontból érdekes, hogy 1930-ban már csak Glattfelder püspök volt az egyetlen olyan a segédkező magyar főpapok közül, aki IV. Károly és Zita 1916-os budapesti koronázásán részt vett. Ő a királyné beiktatását végző Hornig Károly (1888–1917) veszprémi püspöknek segédkezett,¹²⁰ így mindketten a menet tagjaiként Zita mellett állhattak a királyi pár bevonulásakor, mely a Lorétói kápolnától az oltárig tartott.¹²¹ 1930-ban már halott volt a koronázó főpap, Csernoch János (1913–1927) esztergomi érsek, Várady Lipót Árpád (1914–1923) kalocsai érsek és Széchényi Miklós (1911–1923) nagyváradi püspök is, ők voltak a királyi pár két-két segédkező püspökei.¹²² Kérdésünkre a választ Foerk Ernő naplójában – vagy Krausz Lajos hagyatékában – találhatnánk meg, abban talán benne lehetnek a szóbeli felhatalmazás részletei.¹²³

¹¹⁸ Glattfelder, 1938. 171.

¹¹⁹ SZCSEL I. 1. a 1471/1930 A levél a Függelékben (4.) olvasható.

¹²⁰ Személyesen átélt élmény és meggyőződés volt számára az, amit a koronázással kapcsolatban írt. *Mélységesen bölcs szimbolika rejlik abban, hogy a szent koronát nem teszik a magyar királynék fejére, hanem csak vállukat érintik vele a koronázáskor. Ez Boldog Gizella szellemi öröksége, mely a hitvest segítségre s nem szarnokságra jogosítja.* Glattfelder, 1938. 167.

¹²¹ Maczó, 2016. 93.

¹²² *Fél kilenc. A koronázási főtemplom orgonájának sípjai megharsannak, a kórus az Ecce Sacerdos Magnus-t énekli. Megérkezik segédletével a hercegprímás és a királyi pár két-két segédkező püspöke: dr. Várady L. Árpád kalocsai érsek, akinek gróf Széchenyi Miklós nagyváradi püspök asszisztált, báró Hornig Károly bíboros, veszprémi püspök, a királyné kancellárja, akinek dr. Glattfelder Gyula csanádi püspök segédkezett. A hercegprímás kíséretében volt dr. Bauer Antal zágrábi püspök, aki a szertartás alatt a primásnak segédkezett, mint Horvátország főpapja.* In: *Koronázási Album*, 1917. 42–43.; A koronázáson a püspökök mellett a segédkező papság között ott volt dr. Rott Nándor nagyprépost, későbbi veszprémi püspök, Pacha Ágoston csanádi kanonok, Glattfelder Gyula titkára és egyben utóda is Temesváron, valamint Hanauer Árpád István címzetes apát, későbbi váci püspök is.

¹²³ Krasznai Lajos műveinek listája megtalálható az interneten. Eszerint Boldog Gizelláról csak Szegedre, Glattfelder püspök megrendelésére készített szobrot. Ezzel szemben Szent Istvánról és Szent Imréről több alkotása ismert. Az ábrázolt arcok – Szent István esetében biztosan – eltérnek a szegeditől, vagyis a szóbeli felhatalmazás akár ilyen részletekre is vonatkozhatott. Vö. <http://www.krasznailajos.hu/v/alkotasaok/>

A Szent Gellért-oltárral szemben áll a Kálvária-oltár.¹²⁴ A fenti párhuzamok alapján – Szent Gellért *Krisztus alter egoja*, Szent István, *a tragikus nagyság*, Boldog Gizella, akinek *tör járta át lelkét*, a *Krisztust utánzó* Szent Imre – kijelenthető, hogy a két oltár egymással szembeni elhelyezése is egy tudatos koncepció eredménye, amely kifejezi a magyar szent család – és a magyarság – krisztusi hivatását. Szent Istvánról azt tartotta a püspök, hogy *Mi magyarok pedig a mi hazai külön kis siralom-völgyünkben nem lehetünk eléggé hálásak az isteni Gondviselésnek, hogy kálváriás történelmünk útjára hajnalcsillagul oly tragikus nagyságot állított, mint Szent István. Mert az áldozatban nagyobb, mint ő senki sem találtatott.*¹²⁵ Szent Imréről azt írta: *A fájdalom magyar éjszakájában világtójel ez ifjú ércalakja, hogy nem szavak, hanem tettek, nemcsak külső, de mindenekelőtt belső nehézségekkel szemben érvényesülő bátorság – az áldozat bátorsága – a tartós nagyság és siker első föltétele.*¹²⁶ Boldog Gizellával kapcsolatban azt olvashatjuk, hogy: *S ezt a keresztet Boldog Gizella ugyancsak hordozta. Isten őt gazdag gyermek-áldással jutalmazta, de talán annak bizonyosságul, hogy a nagyság fájdalomban bontakozik ki, mint az arany a tűzben, megengedte, hogy ugyanannyi koporsót helyezzenek el a székesfehérvári kriptában, mint amennyi bölcső ringott a királyi várban. De Boldog Gizella a fájdalmas anya hivatását is azzal a hősi méltósággal viselte, amellyel történelmi szerepre gyermekeit Istentől fogadta s az életre előkészítette.*¹²⁷ A megfeszített Krisztus egyúttal a magyarság megpróbáltatásaira figyelmeztet, és emlékeztet Trianonra, *országunk rettenetes összeomlására*,¹²⁸ – 1920. június 4. pénteki napra esett –, illetve emlékeztet a remélt feltámadásra. A tihanyi beszédében utalt arra, hogy *a kálváriával együtt jár a feltámadás és az élet reménye.*¹²⁹ 1929-es nagybőjti beszédében is írt ezekről a gondolatokról. *S miután a népeknek is van nem egyszer kálváriájuk, azoknak szintén meg kell tanulni a keresztutat Krisztussal járni. A történelem fordulatai nem egyszer rettenetes keresztúti stációk, melyeknél nemzetek emlékei és reményei egyaránt keresztre feszítetnek. Ezeknél a stációknál nem csak a nemzet egészére, hanem minden egyes tagjára rárakják a keresztet, mert senki sem oly kicsiny, sem oly nagy,*

¹²⁴ Szent Kereszt- és Kalazanci Szent József-oltár volt a régi Dömötör-templomban is. A tabernákulumos mellékoltár a fennmaradt fénykép alapján egy oldalajtó mellett, a főhajó jobb – lecke felőli – oldalán állhatott, hasonlóan a Dómban lévő Kálvária-oltárhoz. Vö. MFM Történeti gyűjtemény, Szeged, 84.50.12. Az egykori oltár képe ma is a Dóm lecke felőli oldalán áll. A kép – hivatkozás nélkül – látható: Dusha 2005. 109.; A Szent Kereszt-oltár, régebbi nevén Szentségi oltár mellett állt még a templom kifestése előtt a régi Szent Dömötör-templom – valószínűleg – Szent Kereszt-oltára ott, ahol ma a Klebelsberg-síremlék látható.

¹²⁵ Glattfelder, 1938. 110–111.

¹²⁶ Uo. 249.

¹²⁷ Uo. 183.

¹²⁸ SZCSLE VII. 8. a Püspöki körlevelek, 1927. 526. sz. Főpásztor nagybőjti szózata.

¹²⁹ *Nemzeti Ujság*, 1929. augusztus 17. 1.

hogy a nemzet egyetemes szenvedéséből kivonhatná magát. A nemzet életében jelentkező ezen kálváriaúti stációkat sem egyesnek sem az egész népnek nem lehet ledönteni türelmetlenséggel és lázongással. S botor dolog volna azt kívánni, hogy midőn egy ország elbukik, egyes fiai a nemzeti szerencsétlenség következményei alól mentek maradjanak. [...] A népnek, mely élni akar, Krisztushoz kell fordulni s az ő példájából az élethez és feltámadáshoz életet meríteni. Kereszthordozásra pedig erőt, per crucem ad lucem – a kereszt útján át a világosság és szabadság magaslatai felé lendületet – az isteni kegyelem mélységéből kell meríteni.¹³⁰

Amint olvashattuk, *Velünk az Isten nem Mózes jelképeiben*. Ezzel az ábrázolással kapcsolatban arra szeretnénk felhívni a figyelmet, hogy Mózes a kezében tartott kőtáblán a VII. parancsra mutat. (Melléklet, 15. kép) Ez is egy üzenet, miként az egyiptomi József, aki a harmadik szűk évet számolja. (Melléklet, 11. kép) A *Rerum Novarum* központi kérdése volt a magántulajdon védelme, de a mózesi törvényekben a *Ne lopj!* parancs több mindenre terjedt ki.¹³¹ 1930-ban, Trianon tizedik évfordulójának évében ez azt is jelentette, hogy kirabolták, elrabolták, Glattfelder püspök szavai szerint „bilincsbe verték” országunkat, a „megalázott hazát”. 1929-es tihanyi beszédében kiemelte: *Világgá kell kiáltani, hogy Európa, a világ bűnt követett el a történelmi Magyarország ellen s addig nem lehet egészséges sem Európa, sem a világ, amíg jóvá nem teszi a bűnt, de a világ elé kell állítanunk a Szent Korona tűzből és szenvedésből töretlenül kikerült fényét is, annak bizonyosságául, hogy soha a nemzet nagy ideáljainak, erkölcsi igazságainak útjáról le nem térünk s a Szent Korona fényében igazságot és békét akarunk.*¹³² 1930-as beszédében Szent Imréről szólva ezt mondta: *A kicsiny és oly igazságtalanul halálra sebzett Magyarország jól tudja, mi a beteg emberiség orvossága.*¹³³ A jubileumi ünnepeket követte az egyházmegye megosztása, amiről 1931-es körlevelében írt. *A jelen fájdalmas valósága az, hogy az egyházmegye 900 éves jubileumával egybeesik a világesemények által kikényszerített felosztása is Szent Gellért örökségének. Tudjuk, hogy az Apostoli Szentszék elkerülhetetlen kényszer hatása alatt intézkedett úgy, hogy a jelenlegi országhatárokon túllévő része az egyházmegyének külön választassék s új egyházmegyei*

¹³⁰ SZCSLE VII. 8. a Püspöki körlevelek, 1929. 501. sz. Főpásztor nagyböjti szózata

¹³¹ *Rerum Novarum*. In: Tomka – Goják, 2005. 33. *Ezért az egész emberiség – egy törpe kisebbség ellenkező véleményével mit sem törődve s a természetet nyitott szemmel szemlélve – magában a természetjogban találja meg a földi javak elosztásának alapján, így a magántulajdont, mint az ember természetének és a békés, nyugodt együttélésnek leginkább megfelelő jogot minden időben szentesítette a gyakorlatot. Ezt a jogot megerősítik és akár erőszak alkalmazásával is megvédik a polgári törvények, amelyek, ha igazságosak, a természetjogból merítik erejüket, sőt szentesíti ezt az isteni törvényhozó, aki a más tulajdonának még a megkívánását is tiltja: Ne kívánd embertársad feleségét! Ne kívánd el embertársad házát, földjét, szolgáját, szolgálóját, ökrét, szamarát, egyáltalán (ne kívánj el) semmit sem, ami embertársadé! (MTörv 5,21).*

¹³² *Nemzeti Ujság*, 1929. augusztus 17. 1. A Dóm szentélyében a Szent Korona látható.

¹³³ Glattfelder, 1938. 252.

kormányzat alá helyeztessék. A Szentatya rendelkezését könnyekkel szemünkben, de engedelmes fiúi készséggel szívünkben fogadtuk s tőlünk elvált testvéreinktől áldást rebegeve búcsúztunk imádkozva, hogy a történelem által számunkra készített nehéz helyzetnek megfelelő nagy lélekkel ajándékozza meg őket az Úr.¹³⁴

Meglehetősen összetett a szegedi Dóm szimbolikája, de mindez a püspök megmaradt írásai, levelei, prédikációi segítségével feltárható. Ebben a dolgozatban a templommal kapcsolatos olyan kifejezéseket, gondolatokat szerettünk volna bemutatni, amelyeket maga Glattfelder Gyula használt, kiindulva abból, hogy *Minden korhoz saját értelmezési horizontot tartozik.*¹³⁵ Az ő interpretációjában, melyre nem volt tekintettel a tudományos kutatás, tartalmassá és érthetővé válnak a templomban látható részletek, ábrázolások, oltárok és ószövetségi képek. A tipologikus párhuzamok világos teológiai tudásra és történelmi ismeretekre, vagyis egyértelmű koncepcióra mutatnak. Minden részlet egy egységes nagy terv része. Ezzel a teológiai és történelmi tudással nem a templomban tevékenykedő építészek vagy művészek, hanem kizárólag Glattfelder püspök rendelkezett. Ebben a munkában Klebelsberg Kuno miniszter volt – kizárólag – a társa.¹³⁶ Erre maga a püspök tett utalást 1931-es körlevelében: *Törekedtünk is a nagy múlt emlékeinek megfelelően megülni e jubileumot, miután a templomépítő nagylelkű polgármester és buzgó szegedbelvárosi plébános, valamint a katolikus nagygyűlést fáradhatatlan buzgalommal rendező bizottság Dr. Muntyán István egyhk. elnökkel és P. Bus jézustársasági atyával élén megfelelő díszes keretet biztosítottak azon alkotások számára, melyeket az egyházmegye újjáépítésében oroszlánrészt kérő Gr. Klebelsberg Kunó kultuszminiszterünkkel megalkotni sikerült.*¹³⁷ Ezzel szemben a tudományos kutatás azt állapította meg a Dómmal kapcsolatban, hogy *A belső kifestése és dekorációja teljes mértékben Foerk munkája.*¹³⁸

Glattfelder püspök két koronázáson is részt vett, egyrészt az 1916-oson, Budapesten, másrészt pedig, amiről Pacha Ágoston titkár írt: mindketten jelen voltak 1922-ben Gyulafehérváron, Ferdinánd román király koronázásán. *Október 15-én Alba-Julián volt Ferdinánd Király és Mária Királyné megkoronázása. Előbb Majláth arról értesült, hogy csak a két legidősebb latin (Majláth és Széchenyi) és a két legidősebb görög kath. püspököt hívják meg. Azonban két nappal a koronázás előtt jött Marmaggi nuncius távirata; e szerint a Szentszék kívánja, hogy a püspök ott legyen a koronázáson. Így szombaton elutaztunk a koronázásra. A püspök*

¹³⁴ SZCSLE VII. 8. a Püspöki körlevelek, 1931. 1. sz. Főpásztor újévi szózata papságához.

¹³⁵ Takáts, 2011. 166.

¹³⁶ Klebelsberg Kuno 1930. január 13-ai levelében így írt: *Kedves újévi sürgönyöd, amelyet elkésve kaptam meg, őszinte örömet okozott nekem, mert olyan férfiúnak a megértése sugárzott ki szavaidból, akinek véleményére a legnagyobb súlyt helyezem. Amikor feleségem és magam nevében Neked szíves megemlékezésedért meleg köszönetet mondok, egyúttal felhasználom azt az alkalmat, hogy néhány szegedi kérdésre is kitérjek.* In: SZCSLE I. 1. a 170/1930.

¹³⁷ SZCSLE VII. 8. a Püspöki körlevelek, 1931. 1. sz. Főpásztor újévi szózata papságához.

¹³⁸ Hadik, 1998, 16.

nagyon kedvetlen volt.¹³⁹ Glattfelder püspök az isteni Gondviselésnek tulajdonította Szent Gellért Magyarországra kerülését,¹⁴⁰ amiből az következik, hogy ez a régió a katolicizmus része, és remélhetőleg az is marad a jövőben. Úgy vélekedett – miként mások is abban a korban –, hogy az ortodoxok, a keleti despotizmus képviselői, szakadárok.¹⁴¹ Már az egyházmegye alapítása a keresztény magyar királyság döntő küzdelmével forr egybe, amikor végeredményben el kellett dőlnie a kérdésnek, a szentistváni koncepció vagy a balkáni hatalmi gondolat lesz-e úr Magyarországon. [...] És később is, amikor a bizánci és nyugati befolyás tülekedett hazánk testén érvényesülésért, vagy amikor a török nyújtotta ki hódító kezét a nemzet birtokállománya után, és legújabban, amikor újból a keleti és balkáni mentalitás és erő kísérelte meg – egyelőre eredményesen – a nyugati kereszténység és civilizáció hatalmi körének szétrombolását, az ennek nyomán járó harcok és katasztrófák első sorban a csanádi egyházmegyét érintették.¹⁴² 1922-ben, az év folyamán találkozott a püspök az újonnan megválasztott pápával. Április 1-jén halt meg IV. Károly apostoli király. Októberben Gyulafehérvárra, a koronázásra kellett utaznia, és ennek az évnek a végén, 1922. december 27-én jelent meg XI. Pius *Ubi arcano Dei* enciklikája is, melyben a pápa elítélte a békeszerződések igazságtalan és jogellenes rendelkezéseit. A '30-as években erről az enciklikáról már így vélekedtek: A pápai bulla már 1922-ben megállapította, hogy a világháború utáni szerződések csupán mesterséges papirosbékét teremtettek, amelyek ahelyett, hogy az emberiség nemes irányban való fejlődését mozdították volna elő, növelték és csaknem jogossá tették a revans és bosszúállás szellemét. 1922 óta még inkább megmutatta a fejlődés, hogy igazi békét csakis a világháború utáni szerződések s elsősorban a trianoni békeszerződés revíziójával lehet megteremteni. Ettől függ a Nemzetek Szövetségének léte és Európa népeinek békés fejlődése. Csak egy igazságos s a népek önrendelkezési jogán alapuló békerevízió teremtheti meg azt a békét, amelyet szent Ágoston oly találóan definiál: „pax omnium rerum, tranquillitas ordinis. Ordo est parium dispariumque rerum, sua cuique loca tribuens distributio”. Az igazi béke valóban nem más, mint helyreállítása egy olyan alapos és igazságos jogrendnek, amelyben minden vissza van téve az őt megillető helyre.¹⁴³

¹³⁹ Varga, 2006. 369.

¹⁴⁰ Az isteni küldetés, a nagy papi hivatás e bélyege, nyilvánvalóbb azonban senkinél sem volt, mint a velencés Szent Gellértnél, aki a magyarság Pantheonjában mint a nemzeti újjászületés elsődrendű tényezője azért foglal helyet, mert nála kétségbe nem vonható, hogy őt e szent feladatra a Mindenható küldötte. In: Glattfelder, 1938. 262.

¹⁴¹ Uo. 84.

¹⁴² Glattfelder Gyula: *Előszó*. In: Juhász, 1930. V.; Ezt a gondolatot fejezi ki az a dombormű (Pásztor János alkotása), ami a Dóm tér egyházi oldalán, a Nemzeti Pantheonban, a templomhoz legközelebb áll: Csanád vezér legyőzi Ajtonyt és meghódítja a kereszténységnek a tiszai részeket.

¹⁴³ Kertész, 2008. 675. Szent Ágoston: *De civitate Dei*. Liber XIX, Caput XIII. Az utolsó szó helyesen: dispositio. Magyarul: minden dolgok békéje a nyugalom rendje. A rend állapítja meg a különbözős különbözőkéle dolgok helyét.

A Szentháromság tiszteletére szentelt gyulafehérvári ortodox koronázó *fogadalmi templomot* – ahogyan erről Francesco Marmaggi bukaresti apostoli nuncius írt – sietve, két év alatt építették meg a részben elbontott vár tégláiból. *Mint ismert, Ferdinánd király, aki a háború miatt nem lett megkoronázva, amint Nagy-Románia uralkodójává vált, szeretette volna magát a legünnepélyesebb formában megkoronáztatni, és politikai okok miatt Erdély szívében, Alba Juliában, egy fogadalmi templomban, aminek az építése mostanság fejeződik be. E dicsőséges álmod megelőzően – miként mindenki mondja – az ihlető Mária királyné volt, aki nagyon rosszul lett az elmúlt évben, amikor megtudta, hogy az épülőben lévő templom egy része szegyenletes módon leomlott.*¹⁴⁴ Az ünnepi esemény végül 1922. október 15-én megtörtént a bukaresti nuncius és a katolikus püspökök részvételével.¹⁴⁵ A nemzeti egységet szimbolizáló épületet itt is egy zárt tér veszi körül, bejáratában ószövetségi előképek, a bibliai királyok, Dávid és Salamon látható. A szegedi Dómban a gyulafehérvárihoz képest – mely vissza is hathatott a szegedi tervekre – sokkal több egyházi és állami szimbólum van, amely az apostoli királyság allegóriájára utal. Mindez azt feltételezi, hogy ez a templom nem pusztán egy püspöki székesegyház véleményünk szerint, ugyanis a Dóm és a tér, a benne kifejezett üzenet alapján alkalmas helyszín lehetne egy királykoronázáshoz. 2017-es dolgozatunk konklúziója foglalja össze ezzel kapcsolatos megállapításainkat.¹⁴⁶ Somogyi Szilveszter polgármester Klebelsberg Kuno miniszterhez hasonlóan ugyanis arról írt, hogy az ország legszebb terét építik meg Szegeden.¹⁴⁷ Az ő felfogásuk szerint Magyarország természetesen a történelmi országra vonatkozik, ezt a feltételezést igazolja a kultuszminiszter

¹⁴⁴ Francesco Marmaggi apostoli nuncius Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak 1922. szeptember 11-én Bukarestből írt levelében említi a koronázással kapcsolatos fenntartásait. *Com'è noto, il Re Ferdinando, a cui la guerra aveva impedito d'incoronarsi, vagheggiò subito, appena diventò il Sovrano della Grande Rumania, l'idea d'incoronarsi nella forma più solenne e, per ragioni politiche, nel cuore della Transilvania, ad Alba Julia, in un tempio votivo, che si sta ora ultimando. Inspiratrice prima di questo sogno di gloria sarebbe stata – a detta di tutti – l'ambiziosissima Regina Maria: la quale rimase, di fatti, l'altr'anno molto male quando si seppe che tutto un settore del tempio in costruzione era già ingloriosamente crollato.* In: S.RR.SS., AA.EE.SS., Romania, 1922–1924, pos. 37. fasc. 30. f. 3v.

¹⁴⁵ A katolikus román király ortodox koronázási ünnepségén a katolikus püspökök is részt vettek, mert a román kormány elfogadta a római kúria feltételeit: a koronázásnak nem szabad sem a templomban, sem annak udvarán megtörténnie, és nem szabad egyházi ceremónia jelleggel bírnia. In: Marchut, 2014. 10–11.

¹⁴⁶ Horváth, 2017. 75–81.

¹⁴⁷ *Mi, szegediek pedig hálásak vagyunk a kultuszminiszternek, hogy tekintélyével és a szép iránt való érzékével élére állt egy olyan mozgalomnak, mely hivatva lesz az ország legszebb, legstílszerűbb terének a létesítésére, melyet bármely művelt nemzet fiának mint a magyar kultúra egyik legszebb alkotását bemutathatunk.* In: Somogyi, 1928. 128.

ekkoriban közölt nyilatkozata, amely arról szólt, hogy nem pusztán Magyarország,¹⁴⁸ hanem Európa legszebb terét akarják felépíteni Szegeden.¹⁴⁹

A templom ikonográfiai mondanivalója a magyar történelem hagyományaira épül, ahol egyház és állam szoros kapcsolatot tart fenn. Ezt a felfogást képviselte Glattfelder püspök a múltban a világháború előtt, és a jelenben – a király nélküli ország életében – az ország megújítása érdekében. Éppen ezt a szemléletet kifogásolta Cesare Orsenigo apostoli nuncius Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak 1927. december 5-én Budapestről írt levelében Csernoch János bíboros halála után, amikor arról írt: *[...] itt sajnos sok kormányzati év után, amelyben a vallás „instrumentum regni” volt, sem a kormány, sem a papság – tisztelet a kevés kivételnek – nem képes úgy értelmezni a katolicizmust, amely képes kívülről maradni a politikán.*¹⁵⁰ Ezekben a levelekben gyakran előfordul a jelöltek között Glattfelder püspök neve. Az államtitkár már korábbi levelében azt kérte a nunciustól: *Figyelembe veszem, amit mond, miszerint a két jelölt sem Glattfelder, sem Hanauer nem „ideális”: ezért kérem Eminenciádat, hogy mielőtt tovább lépne a püspökök által tett jelölésekkel, van-e Ön szerint alkalmas jelölt a nem püspökök között.*¹⁵¹

A szegedi Dóm valójából a kifogásolt *instrumentum regni*¹⁵² szellemében lett megtervezve és megépítve.¹⁵³ Az Ottó-párti Glattfelder püspök, noha a magyar kormány jelöltje volt,¹⁵⁴ a szemléletbeli különbség miatt nem válhatott esztergomi érsekké. Az Egyház ugyanis – legalább XIII. Leó pápa után – nem nyilatkozik meg egyes rezsimek érdekében, érdeke csak annyi, hogy biztosítva legyenek a hívek

¹⁴⁸ [...] hogy Szeged városa ehhez a művészileg elsőrendű térhez jusson, amelyhez hasonlóval egyetlen magyarországi város sem rendelkezik. In: Klebelsberg Kuno: A kultuszminiszter elnökletével döntött az egyetemi építési bizottság két kémiai intézet építése ügyében. In: Szegedi Napló, IV. évf., 1928. november 18. 3.

¹⁴⁹ Itt és ott építkezés, ott olyan, hogy megérjük a magyar feltámadás egyik jelképét, Európa legszebb terét. In: Klebelsberg Kuno: Valamennyien egybefogunk az építő munkában. In: Szegedi Napló, IV. évf., 1928. november 20. 1.

¹⁵⁰ Tutto questo per sè è affare di politica interna, e non ci dovrebbe riguardare; ma purtroppo qui, dopo tanti anni di governo, in cui la religione era „instrumentum regni”, né il Governo né il Clero – fatte poche eccezioni – arrivano a concepire un cattolicesimo capace di mantenersi estraneo alla politica. In: S.RR.SS., AA.EE.SS., Ungheria, 1927–1957, pos. 40. fasc. 38. f. 63r.

¹⁵¹ Pietro Gasparri bíboros államtitkár 1927. szeptember 6-án írt levelet Cesare Orsenigo apostoli nunciushoz: *Tengo presente quanto Ella mi dire non essere i due candidati cioè Glattfelder e Hanauer l'ideale: perciò prego V.[ostra] E.[minenza] dirmi prima di proseguire secondo designazioni fatte dai Vescovi se a suo parere siavi qualche candidato ottimo tra i non vescovi.* In: S.RR.SS., AA.EE.SS., Ungheria, 1927–1957, pos. 40. fasc. 38. f. 36r.

¹⁵² A nuncius szerint Magyarországon még az az „elavult középkori rendszer” („il vecchio sistema medioevale”) van érvényben, amely az egyházat a hatalom gyámködése alatt tartja. In: Csíky, 2012. 261.

¹⁵³ Szeged polgármestere, Somogyi Szilveszter írja: *[...] ellenben a fogadalmi templom falainak egy részét már a békében megépítettük.* In: Somogyi, 1928. 128.

¹⁵⁴ Csizmadia, 1966. 313–322.; Salacz, 2002. 124.; Csíky, 2012. 253–280.; Sarnyai, 2012. 33.

és az Egyház jogai és szabadsága.¹⁵⁵ Glattfelder püspök a '20-as években már nem tudott azonosulni a fenti nézettel szilárd, a monarchiába – és a Habsburg-dinasztiába – vetett hite és meggyőződése, valamint a Trianonról vallott felfogása miatt sem. Mintha a Dómra és a térre vonatkoznának dolgozatunk Glattfelder püspöktől származó záró gondolatai:

A nagy tanulság, hogy a szellem több a nemzet életében minden anyagi tényezőnél, történelmünk minden lapjáról hangosan kiált felénk. A lelki erő felsőbbségének tudata török–tatár harcaink forgatagából, nemzeti tragédiáink ismétlődő fájdalomából állandó refrénnként kerül költőink ajkára, történetíróink tollára s a nemzet legjobbainak meggyőződésébe. S amikor Magyarország Szent Imre jubileumát üli, nem elmerengő emlékezésre, nem a múlt sejtelmes homályát kereső romantikára van szükség, hanem a történelem hangjegyeiből összeállított riadóra, mely a korunk ezer veszedelmei közt testvértelenül itt álló és tengődő magyart felébreszti és emlékezteti, hogy csak az áldozatos szentimrés lelkület biztosítja számunkra a szebb jövőt.¹⁵⁶

Glattfelder püspök nem készített egy átfogó leírást arról, hogy mi látható a Dómban. Az építkezések valódi céljairól és annak részleteiről tulajdonképpen ők ketten – a püspök és a kultuszminiszter – tudtak csak. Ez lehet a magyarázata annak, hogy miért beszéltek ennyire egyszerűen és egyben kritikusan a templomról, melyet Foerk munkájának tartanak. A templommal, főleg az ószövetségi történetekkel kapcsolatos kritikák a püspök gondolatai tükrében alaptalanná válnak. Mai olvasóként azt gondoljuk, az egyháziak részéről érthetetlen, a világiak részéről pedig szükségtelen az általuk használt kritikus hangvétel. Idővel a történelmi események megítélése – mint például Trianon – megváltozhat, aminek az a következménye, hogy már nem is értjük bizonyos dolgoknak a miértjét, létrejöttének kiváltó okait, jelentését – *az ország legszebb, legstílszerűbb tere* – és sajátos kulturális üzenetét, ezért egy összefüggő, összetartozó emlékről, mint a Szent Kereszt- és a Szent Gellért-oltárokról egymástól függetlenül beszélünk csak. A téma kutatása, feltárása során Vaszilij Kandinszkij gondolatait tartottuk szem előtt: *Minden művészeti alkotás saját korának a gyermeke, és gyakran érzelmeink anyja. Következésképpen minden kulturális időszak a saját művészetét fejezi ki, amely nem ismétlődik meg soha többé.¹⁵⁷*

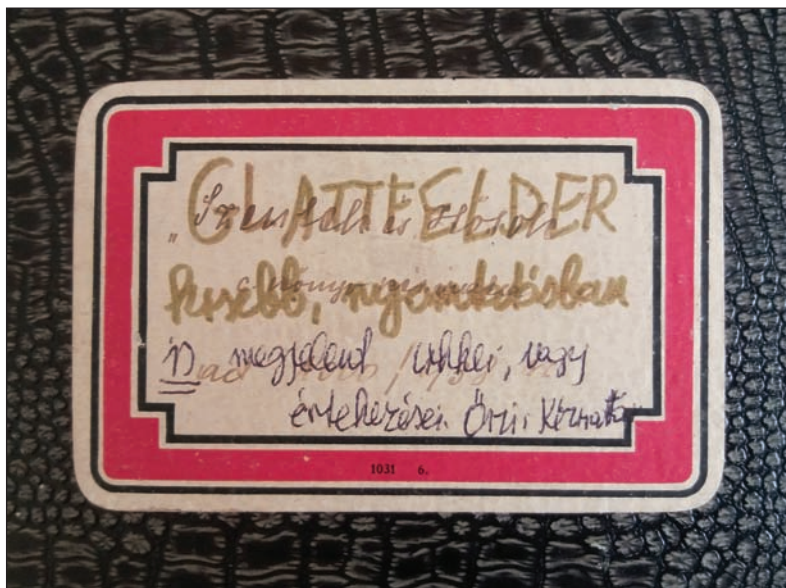
Dr. Horváth Gábor
tanszékvezető, főiskolai docens
Gál Ferenc Főiskola Teológiai Kar

¹⁵⁵ Chiron, 2006. 342.

¹⁵⁶ Glattfelder, 1938. 224.

¹⁵⁷ Az eredeti szöveg olasz nyelven: *Ogni opera d'arte è figlia del suo tempo, e spesso è madre dei nostri sentimenti. Analogamente, ogni periodo culturale esprime una sua arte, che non si ripeterà mai più.* In: Kandinsky, 1989. 17.

MELLÉKLET

1. kép: A Szentek és hősök c. könyv kéziratának borítója Lotz Antal felülírásával.

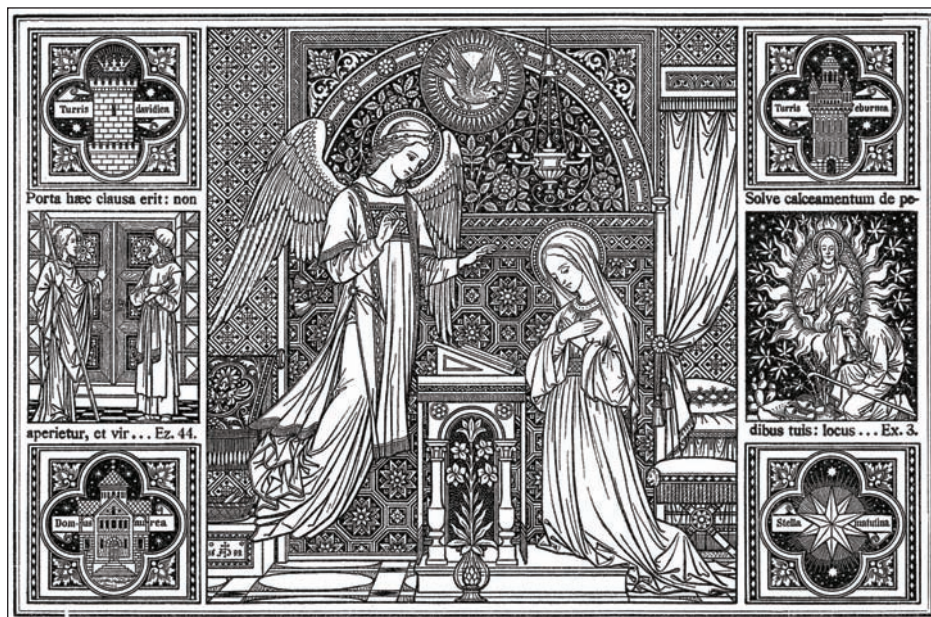
2. kép: Épül az ország. Kiadvány a '30-as évekből a szegedi Dómmal.

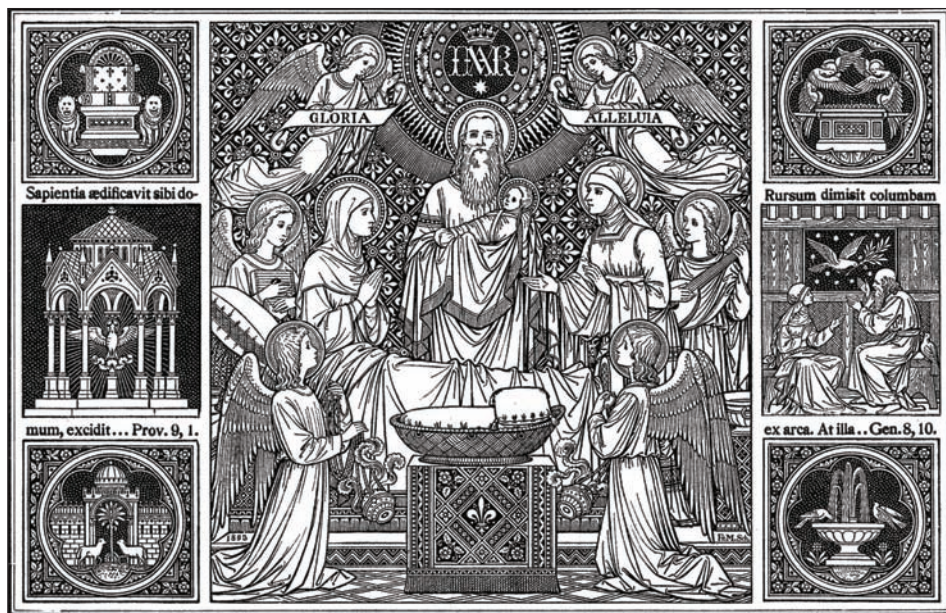
3. kép: A Dóm diadalívének Szűz Máriát szimbolizáló motívumai.
A fotókat Kisházi Gábor készítette.

4.kép: Szűz Mária Szentséges Szívének illusztrációja a Missale Romanumból.

5. kép: Az angyali üdvözlés illusztrációja a Missale Romanumból.

6. kép: Mária születésének illusztrációja a Missale Romanumból.

7. kép: Jézus Szentséges Szívének illusztrációja a Missale Romanumból.

8. kép: Patrona Hungariae. Reisch Károly alkotása. A fotót Kisházi Gábor készítette.

9. kép: Szent Gellért és Szent Imre. Krausz Lajos alkotása. A fotót Kisházi Gábor készítette.

10. kép: Tóbiás Rafael angyallal. Festette Muhits Sándor. A fotót Dusha Béla készítette.

11. kép: Egyiptomi József. Festette Muhits Sándor. A fotót Dusha Béla készítette.

12. kép: Szent István és Gizella szobra a Szent Gellért-oltárról.

13. kép: Részlet a Szent Gellért-oltárról. A fotót Kisházi Gábor készítette.

A Szeplőtelen fogantatás.

(December 8.)

Az áteredő bűn.

A Paradicsom végzetes fája mellől bánatos lélekkel távoztak el ősszüleink. Isten kedvenc gyermekei voltak eddig, de ők az ördög szavára jobban hallgattak és vétkeztek. Mint amikor a király egy érdemtelen nevest megfoszt a nemesi rangjától és elkoboztatja birtokát, úgy tett az Örök Bíró is ősszüleinkkel. És amint ennek a szerencsétlen elítéltnak ivadéka kiestek a nemesek kiváltságából, épúgy estünk mi is ki az Isten gyermekeinek sorából Ádám és Éva gonoszsága miatt. Sőt büntetést is kaptunk.

Egyetlen kivétel.

Az Úr azonban irgalmas volt. Még ott a véték és büntetés pillanatában megígérte, hogy Megváltót küld a földre, akit elegendő tesz az emberek bűnéért. Jóságga oly nagy volt, hogy egyetlen Fiát engedte a nagy áldozatra.

Még a mában is ragyogó volt az Úr, ahogyan Fiát a világra küldte. Úgy is megtehetné volna, hogy egy napon megjelenik Jézus a földön Isten által teremtett emberi testben.

De nem így tette. Azt akarta, hogy élje végig az emberek életét a születéstől a halálig. Így azonban szükségessé vált, hogy caodás módon bár, de aaszonytól szülésen Jézus.

Erre az istenanyai méltóságra választotta ki Isten Máriát. Fia Anyját azonban nem engedhette a bűnnel bemocskolódni, mert Istennek nem lehet a bűnnel közössége. Világos dolog tehát, hogy Máriát ezért meg kellett ópnia az áteredő bűntől és minden más bűntől.

Est nevezük a szeplőtelen fogantatásnak, hogy amíg mi emberek az áteredő bűnnel jövünk a világra, Mária ellenben a bűn nélkül született.

Reménységünk.

A paradicsomi fa tövében nagy szerencsétlenség szakadt az emberiségre. De ugyanakkor reményt adott az Úr a lesújtottaknak: megígérte a Messiaszt. Jézus a remény azóta a bűnös embernek, de a remény sugarai körülfogják Szűz Máriát is, mert ő hozta a világra Megváltónkat, ő volt a közvetítő Ég és föld között.

14. kép: A Szív, XIX. Évfolyam 14. szám (adv. 3. v.)

15. kép: Mózes. Festette Muhits Sándor. A fotót Dusha Béla készítette.

FÜGGELÉK

1. A csanádi püspök válaszeleve Szeged polgármesterének a Fogadalmi templom alapkövetételének ünnepélyes megáldása végett.

2714. A csanádi püspöktől

*Szeged szab. kir. Város Nemes Közönségének
Szeged*

Őszinte köszönettel és örömmel fogadom Szeged szab. kir. Város nemes Közönségének e hó 14-én 22120. sz. a. kelt nagybecsű meghívóját, s ennek kapcsán tiszteletteljesen tudósítom, hogy most folyó bérmautamat megszakítom, s a szegedi fogadalmi templom alapkövének ez évi jún. 7-én leendő ünnepélyes megáldása végett ugyanazon hó 6-án Szegedre érkezem.

Igaz örömmel tölti el lelkemet a tudat szegedi híveimnek régtől fogva kegyeletesen ápolt óhajta beteljesül, s én a nagyszabású fogadalmi templom alapkövére az Egyház áldását adhatom.

Fogadja a nemes Közönség őszinte tiszteletem nyilvánítását.

Zichyfalván, 1914. május 23-án.

*Glattfelder Gyula
csanádi püspök*

2. Éber Sándor festőművész levele Glattfelder püspöknek és pályázata a templom kifestésére.

Éber Sándor – festőművész tanulmánya a: „Szegedi Fogadalmi Templom Pályázatához” készült pályaművéhez.

*Méltóságos és Főtisztelendő Püspök Úr!
Kegyes Atyám!*

Alázatos tisztelettel jelentem, hogy a fogadalmi templom pályaterveit Bpestre szállítottam Foerk Ernő tanár úr Öméltóságához, ugyancsak oda küldöttem be a Bíráló Bizottsághoz jelentésemet, valamint a templomképeket magyarázó ismertetésemet.

Méltóztassék megengedni, hogy ezen jelentésemet és tanulmányomat egyidejűleg Méltóságos Püspök úrhoz is eljuttatni bátorodom. Kérem, azt szíveskedjék áttanulmányozni és azon az ismereten és látószögön át megnézni terveimet.

Sajnos annyi idő nem állott rendelkezésemre, hogy kivitelökben több részletességgel járhattam volna el, mivel szept. 15-én kezdhettem csak hozzá a komolyabb tervezéshez, a kelebiai freskóm miatt.

Mégis szeretettel és hittel folytatott munkámon a Szűz Anya segítő kezét állandóan éreztem, mert hisz magam is csak a bizalom kenyerén élek művészeti életemet illetőleg.

A „Szomorúak vigasztalója” az egykori árvízveszedelemmel kapcsolatos, *de fantomszerű beépítéssel igyekeztem a fogadalomnak ma már realizált képét, sőt a fejlődött és egyetemmel kapcsolatos Szegedet a megfáradt és Máriától megsegítettek elé állítanom.*

A „Keresztények Segítsége” tervemben pedig igyekeztem a Szűz Mária segítségét abból a pár elrejtett gondolatból, *mit Méltóságos Püspök úrral folytatott rövid eszmecsereből magamnak értékesíthettem, a mai idők ily értelmű eszméjét belevinni.*

Sok segítségemre volt tanulmányaimban a helybeli Plébános úr, Koczás József, aki az eszmék tervelésében és elgondolásában, a tanulmányom megszerkesztésében nagy segítségemre volt. A Kelebiai templom kórusáról szemlélt „Krisztus királyom” pedig erőt adott, hogy inspirálván éjjel-nappal való szorgos munkám alatt fáradtság nélkül dolgozhattam. De legjobban a mindig velem való Szűz Anya, aki hihetetlen boldogságot sugárzott, hogy munkám könnyedén végeztem.

Nem hangulatkeltés akar ez lenni Méltóságos Atyám! De mert most, talán utolsósorban van alkalmam belülről szólni, ezt a bátorságot a lelkem diktálja. Akkor is boldog vagyok, ha nem én festhetem meg a gyönyörű problémát.

Ha azonban az isteni Gondviselés rám bizza ezt a feladatot, bizonyos vagyok benne, hogy lelkem, testem minden erejével szolgáljak, hogy valódi freskót készítvén, örök emlék és méltó legyen a szent helyhez, a monumentális alkotáshoz.

Mindazokért pedig, kik fáradoztak, hét gyermekem most is folyó imádságán kívül egy helyét meg nem talált művész hálája száll a jó Istenhez!

Felszentelt kezeit csókolja:

Kelebia, 1929. nov. 5.

Éber Sándor
festőművész

NB. Ezek után végleg, újból Bajára kerülök vissza.

TEKINTETES BÍRÁLÓ BIZOTTSÁG!

Kompozíciókban a kapott témákhoz, színhatásokban az adott ornamentikához alkalmazkodva, nyújtom be pályamunkámat.

Tárgyi vonatkozásban a „Szomorúak Vigasztalója” és a „Keresztények Segítsége” témájú képekben szegedi vonatkozásokat dolgoztam fel, szem előtt tartva Szeged árvízveszedelmét, a székesegyház fogadalmi jellegét és azon örökemlékezetű tény, hogy a nemzeti hadsereg Szegedről indult diadalmas útjára.

Az ugyancsak adott megvilágításhoz képest a freskókat a következő elhelyezésre szántam:

a./ a kórus felé az „Angyalok Királynéját”,

b./ a kórus előtti mezőre a „Szomorúak Vigasztalóját”,

c./ legelöl „Keresztények Segítségét”.

Ezért kellett a kevésbé megvilágított, kórus felé szánt „Angyalok Királynéját” világosabb színhatásban terveznem.

A képeket *al secco* teljes mellőzésével, valódi freskóban, sajátkezűleg festeném. /1. a. csatolt melléklet 1–4. sz. lapjain az egyes képekhez bővebb tárgyi ismertetéssel szolgálók.

A Tekintetes Bírálóbizottságnak teljes tisztelettel

Baja, 1929. évi november hó 1.-én.

Vagyok kész szolgálója:

Éber Sándor
festőművész.

*I. Regina Angelorum
– Angyalok Királynéja –*

A kép *alapeszméje*: „Szolgálnak neked, Mária, az összes angyalok és főangyalok, az összes mennyei trónok és felsőbbiségek, az összes mennyei hatalmak és hatalmasságok, az összes mennyei karok és rendek; szolgálatodra állnak a mennyei szent kerubok és szeráfok; szünet nélkül hódol Előtted az angyali seregek teljes kara: Szent, szent, szent a seregek Ura Anyja, Mária.” /:Aurifodona, 330.:/ Szent Bonaventura.

A kép *középpontjában áll a liliomból kilépő Mária, mint a Jelenések Asszonya*: „Nagy jel tűnik fel az égen, egy asszony, kinek öltözete vala a nap, lábai alatt a hold és fején tizenkét csillagú korona.” /:Jel.12.1.:/ – *Mint a testiség nélküli angyalok Királynőjének szimbóluma ugyancsak a liliom, melyet Gábrriel, Mária angyala, diadaljelvényként magasra emel ég és föld előtt Mária lábainál.*

Szűz Máriát az angyalok kilenc kara veszi hódolattal körül, emlékeztetve szienai sz. Bernát szavaira: „Annyi teremtmény szolgál a dicsőséges Szűz Máriának, mint a Szentháromságnak, bármilyen fokon is álljanak a teremtmények között, legyenek bár lelkiek, mint az angyalok vagy testiek, mint az emberek, akár légiek, mint az ég, vagy anyagiak, mint a föld, elkárhozottak vagy üdvözültek.” /:Ter.I. cap.61. a.1.cap.6.:/. Az angyalok eme kilenc karának felosztásában Areopagita sz. Dénes /:De coelesti hierarchia c.6.:/ és Nagy szent Gergely /:Hom.34.:/ útmutatását követtem. Egy szeráf és kerub tartja Mária feje felett a királynői koronát; a felső sorban egymással szemközt trónok és uraságok különféle hangszerekkel, a középső sorban fejedelemségek és hatalmasságok, tömjénezéssel és énekkel, az alsóban erők és angyalok hódolattal magasztalják. A kép balszélén Rafael őrzőangyal a halállal, jobbszélén szent Mihály dárdával és karddal, az előtérben Gábrriel: az arkangyalokat képviseli.

Kompozícióban az Egyház fenséges himnuszát óhajtottam színekre bontani: „Ave, Regina coelorum! Ave, Domina Angelorum!”

II. Consolatrix Afflictorum!

– Szomorúak vigasztalója –

A kép alapeszméje: A lorettói litánia a Szomorúak Vigasztalója jelzőt a purgatóriummal kapcsolatban használja, amint a 43. zsolt. 20. versében: „mert megaláztál minket a nyomorgatás helyén”, továbbá Jónás 4,1. versében: „és fájlalá ezt Jónás nagy búsulással” helyeken ki is tűnik, hogy az afflictio szó nyomorgatást, illetve búsulást jelent, elsősorban természetesen a tisztítóhelyen, melynek kínjaihoz csak a pokol szenvedései hasonlíthatók. – Szeged városában a búsulás és nyomorgatás purgatóriumi nagy napja 1879. március 11.-e, az árvízveszedelem legszomorúbb napja volt. A fogadalmi templom maga igazolja, hogy éppen ezekben a kétségbeesítő napokban fordultak a szegedi hívek a legnagyobb bizalommal a Szomorúak Vigasztalójához. Éppen ezért ábrázolom az árvízzel kapcsolatosan Szűz Máriát, mint Szomorúak Vigasztalóját. A sötétségbe borult Tisza árjából tűnik elő segítő csónakján lebegő Mária, és könnyedén vonja maga után mindazokat, akiket Hozzá fűz reménységünk. Így mentő ő, mint árvízi hajós, ezüst fonálon a Benne bizakodókat. Kiterjesztett palástja, mint égi vitorla lebeg a vizek felett. Csónokok és szívek ezreit vonzza az árvizek tengerének csillaga. Amerre ő halad, tajtézik még a hullám, de a vészes fergeteg sötétsége már verőfényben nyiladozik. A menekültek hálával borulnak elé a parton és generációkon át megilletődve szemlélik a fogadalmukból monumentálisan széppé épült székesegyházukat. Ki gondolhatta volna akkor még, hogy e templom mellé a kultúrának másik hatalmas dómot is emel, Trianon forgószelét és egy nagy államférfi bölcsességét felhasználva, a fogadalom csodálatos ereje? Vigasztalásul vízióként mutatja ezt Mária.

III. Auxilium Christianorum!

– Keresztények Segítsége –

A kép alapeszméje: V. Pius pápa az 1571.-ben lezajlott győzedelmes lepantói csata emlékére vette be a lorettói litániába Szűz Máriának Auxilium Christianorum díszjelzőjét. VII. Pius pápa 5 éves szavonai fogságából való szabadulásának és Rómába való bevonulásának emlékére rendelte a hasonló című ünnepet.

Magyar vonatkozásban Szűz Máriát két ízben is tekinthetjük az egész kereszténység segítségének. Először, mikor Hunyadi János ugyancsak Szegednél egyesülve Kapisztrán János seregével 1456-ban Nándorfehérvárnál fényes diadalt aratott a törökön és így megmentette az egész nyugat kereszténységét.

De napjainkban legközelebb áll Mária, mint az egész kereszténységnek segítsége, mikor 1919-ben visszaadta a vörös uralomtól elbágyadt magyarságnak a faji és keresztény öntudatot és szinte csodával határos módon, megszálló ellenségeinket használta fel arra, hogy a szétesett magyar hadsereget az egész kereszténység védelmére ismét talpra állítsa. Személyi vonatkozások teljes kikapcsolásával, a nagy magyar nemzeti eszmények: szent István, szent László, öntenek új lelkesedést a csüggedő magyar nemzetbe.

Szent László, mint a magyarságnak legharciasabb királya és Patrona Hungariaenak legdaliásabb lovagja, az Apocalipsis vitézeként lovával tiportatja a szennyes vörös zászlót, s biztos kézzel nyújtja vissza a magyarságnak a máriás nemzeti lobogót. Mögötte a háttérben a gyújtogató vörös forradalom borzalmi, bitók árnyékai, előtte a keresztény magyarság mártírjai látszanak, kiket siratással gyászol a lerongyolódott Hunnia. Az újra felmagasztosult nemzeti lobogó láttára futva menekül a hazát romboló vörös sereg. Tekintetével régi daliának reincarnatióját hívogatja a nemzeti hadseregbe.

Míg ő csak szemével, az öntudatra ébredt magyarság Lehel kürtjével szólítja csatasorba a puszták népét, fegyverrel folytatni a kaszák harcát.

Szent István, mint a magyar nemzet Mózes, felmagasztosulva csillogtatja meg a bizakodó sereg előtt az ezeréves szent koronát, melyért századokon át annyi magyar vér folyt, de amelyért meghalni ezredek után is érdemes lesz.

Az egész képnek központja Mária, aki harcok és küzdelmek fergetegében szilárd biztonsággal áll. Baljával nyújtja a nemzeti lobogót, mint a győzelmek Nagyasszonya bátorítja a nemzeti hadsereget.

Mint a keresztények segítsége, egyúttal a magyarság pátrónája is, akinek legdicsőbb glóriája a visszavárt Nagymagyarország, melynek címerét mellvértjén szíven viseli.

Miként egykor Lepantonál Don Juan d Austira megsegítésével, Nándorfehérvárnál az Angelus királynéja Hunyadi győzelmével, úgy a Szegedről kiinduló nemzeti hadsereg diadalával ismét az egész kereszténység Segítsége lett Mária, mert a vörös veszedelem nyugatra terjedését, talán örökre szóló dicsőséggel, a maroknyi nemzeti hadsereg akadályozta meg.

3. 1927 (márc. 22–25.) nagyböjti konferenciák egyetemi hallgatók számára.

A lélek

Coolidge üzenete: *Arra van szükség, amit nem lehet látni.*¹⁵⁸

Az anyagi javak soha nem képzelt feltárása dacára sohasem volt oly elégedetlen és proletár az ember, mint ma.

A technikai civilizáció szédítő eredményei dacára teljes bizonytalanságban élünk.

A szellemi haladás óriási sikerei mellett a gondolatok zúrzavara s az élet üressége megdöbbenítő.

„Mit használnak az embernek, ha az egész világot megnyeri, lelkének pedig kárát vallja.”

Lélek kell. Ma mindent mértékkel, paragrafussal, kategóriákkal, pénzzel akarnak mérni, holott csak lélekkel lehet életet indítani és kitölteni.

Ezt különösen a művelt osztálynak kell tudni, mert különben elveszti jogcímét a vezetéshez.

¹⁵⁸ Calvin Coolidge az Amerikai Egyesült Államok 30. elnöke 1923 és 1929 között. A püspök 1927-es nagyböjti körlevelében is említést tett az amerikai elnökről ebben a témában. *Néhány napja csak, hogy az amerikai Egyesült Államok elnöke üzenetet küldött a kongresszusnak s abban azt írta, nem nagyobb gazdasági boldogulásra van szükségünk, hanem több erkölcsre; nem nagyobb nemzeti erőlkifejtésre, hanem több hitre; nem jogszabályokra, hanem igazságra; nem abból kívánatos sok, amit látni lehet, hanem amit nem lehet látni. Hát ha a hatalmas Amerikának ez a nagy szüksége, akkor nekünk szegény magyaroknak százszor inkább kell erre törekednünk.* In: SZCSLE VII. 8. a Püspöki körlevelek, 1927. 526. sz. Főpásztor nagyböjti szózata.

A törvény

A lélek fogalma a szabadságot magába zárja, de az önkénykedést kizárja.

Geocentrikus – egocentrikus abszurdum.

Önkénykedő életuntság – akaratlan könnyelműség.

Fatalista pesszimizmus – irányt ismerő, irányítást tisztelő optimizmus.

A törvény = Isten akarata tesz naggyá.

„Nincs törvény és prófétai nem nyernek látomást az Úrtól.” (Jer. Sir. II.9.)

A ma prófétái – a műveltek – törvényt nem ismerő lelke sem nyer ihletet az Úrtól s nem talál hitelt a népnél.

A bosevizmusban és úrgyűlöletben következetesség van. „Átkozott, ki a törvény szavai mellett nem marad, és cselekedettel azokat nem teljesíti. És mondja az egész nép: Ámen.” (Gal.)

Mindennapi tettünk – nem csak imádságunk – legyen: „Fiat voluntas Tua.”

A kegyelem

Lélek és törvény egybeforradása minden műveltség magyarázata. Lélek és törvény harca a civilizáció bukása.

Ez az ellentét vörös fonalként húzódik végig az emberiség történetén s erősödése és enyhülése jelenti a haladást vagy süllyedést.

A dilemma: „Gyönyörködöm Isten törvényében a belső ember szerint, de más törvényt látok tagjaimban, ellenkezőt elmém törvényével és engem rabbá tevőt a bűn törvénye alá.” (Róm. VII.22–23.)

A végzetes dilemmától más kiút nincs, mint: „Én szerencsétlen ember! Ki szabadít meg engem a halál (romlás, fatalizmus, öngyilkosság) testéből? Az Isten malasztja a mi Urunk Jézus Krisztus által.” (Róm. VII.24–25.)

Facienti quod est in se Deus non denegat gratiam.

De keresni, kérni kell.

Ave Mater gratiae (márc. 25.)

Az elméletet az élet igazolja:

1. Az Úr angyala köszönté Szűz Máriát – az égi hírnök a földi nagyságot, a túlvilági öröm a romlatlan földi lelkeket.

2. Íme az Úr szolgáló leánya, legyen nekem a Te igéd szerint – Isten akaratának vállalása a legnagyobb emberi nagyságra való emelkedés.

3. És az Ige testté lőn – a legnagyobb kegyelem Mária által a miénk lett.

Tanuljuk meg Szűz Máriától Krisztust hordozni.

4. Foerk Ernő Glattfelder püspöknek írt levele a Szent Gellért oltárral kapcsolatban.

Méltóságos Uram!

Szóbeli felhatalmazása alapján megbeszéltem Krausz szobrász úrral a két – Szt. István és Szt. Gizella – alak márványban való kifaragása lehetőségét.

Vállalja a feladatot az eredeti költségvetése alapján, márványban kifaragva darabját 1650 P. tehát összesen 3300 P. forgalmi adó külön.

Az erről szóló kötelező levelét csatolva, értesítem Méltóságodat, hogy ez ügy sürgősségére való tekintetből a munkát már kiadtam és Krausz a mintákkal e hó 29-ére meglesz, úgy hogy 30-án már kezdődik a kőbifaragás.

Méltóságod szíves jóváhagyását kérve vagyok egész tisztelettel:

1930. szeptember 21.

Foerk Ernő

RÖVIDÍTÉSEK

CSML: Csongrád Megyei Levéltár, Szeged

MFM: Móra Ferenc Múzeum, Szeged

MKA: Magyar Katolikus Almanach

S.RR.SS., AA.EE.SS.: Archivio Storico della Sezione per i Rapporti con gli Stati della Segreteria di Stato, Sacra Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari – Államtitkárság Államközi Kapcsolatok Szekciója Történeti Levéltára, Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja, Vatikánváros

SZCSEL: Szeged-Csanádi Egyházmegyei Levéltár, Szeged

FELHASZNÁLT IRODALOM

Ábrahám István – Zombori István (szerk.): *A szegedi székesegyház*. Szeged, 2001.

Bálint Sándor: *Szeged városa*. Budapest, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1959.

Bélteky József: *Sajtóvisszhangok Glattfelder Gyula temesvári püspöki működésének utolsó éveiből*. In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, (1996/3–4.) 137–153.

P. Bíró Ferenc S. J.: *Magyarország Jézus Szíve országa. Az 1915. év január elseje és június 13-ka emlékére.* Budapest, Apostol Nyomda Részv.-Társ., 1915.

Cappelli, Adriano: *Cronologia, Cronografia e Calendario perpetuo. Dal principio dell'eta cristiana ai nostri giorni.* Milano, Editore Ulrico Hoepli, 1998.

Chiron, Yves: *Pio XI. Il papa dei Patti Lateranensi e dell'opposizione ai totalitarismi.* Milano, Edizioni San Paolo, 2006.

Cserey Farkas: *Loretói Litánia.* (Reprint kiadás) Budapest, Szent István Társulat, [é.n.]

Csizmadia Andor: *A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1966.

Csíky Balázs: *Az esztergomi érseki szék betöltése 1927-ben. Vatikáni források fényében.* In: Tusor Péter (szerk.): *Magyarország és a Római Szentszék. (Források és távlatok). Tanulmányok Erdő biboros tiszteletére.* Budapest – Róma, 2012. 253–280.

Dávid Katalin: *A megváltás tipológiája.* Budapest, Jel Kiadó, 1996.

Dusha Béla: *Az árvízi fogadalom temploma.* Szeged, Pécsi Direkt Kft. Alexandra Kiadója, 2005.

Foerk Ernő: *A szegedi Fogadalmi templom építő tervei.* Budapest, „Pátria” Irodalmi Vállalat és Nyomda R.T., 1914.

Gál Ferenc: *XI. Pius pápa teológiája.* Kassa, Szent Erzsébet Nyomda R.T., 1941. (In: Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Könyvtára, 41/8/13.)

Gergely Jenő (szerk.): *A püspöki kar tanácskozásai. A magyar katolikus püspökök konferenciáinak jegyzőkönyveiből, 1919–1944.* Budapest, Gondolat, 1984.

Glattfelder Gyula: *Tertullian eucharisztia-tana.* In: *Hittudományi Folyóirat*, 19. (1908) 493–510.

Glattfelder Gyula: *Szentek és hősök. 1038–1938.* Szeged, Juhász István Könyvnyomdája, 1938.

Hadik András: *Foerk Ernőről és a Magyar Építészeti Múzeumban lévő dokumentumanyagáról. Lapis Angularis II. Források a Magyar Építészeti Múzeum gyűjteményéből.* OMvH Magyar Építészeti Múzeum, 1998, 11–95.

Horváth Gábor: *Eszme, jóság, erő, oltalom. Az Apostoli Királyság gondolata Glattfelder Gyula csanádi püspök interpretációjában.* In: *Deliberationes*, X/2. (2017) 33–102.

Juhász Kálmán: *A csanádi püspökség története alapításától a tatárjárásig (1030–1242).* Makó, 1930.

Kakasy Judit: *Magyar könyvajándék a könyvtáros pápának, XI. Piusznak*. In: *Egyetemi Könyvtár Évkönyve XVI.* (2013) 207–220.

Kandinsky, Wassily: *Lo spirituale nell'arte*. Milano, SE, 1989. (Eredet cím: *Über das Geistige in der Kunst, Insbesondere in der Malerei*)

Kertész István: *Általános békerevízió vagy a trianoni szerződés külön revíziója?* (1933. március) In: *Nemzetközi Jog Tára*, 1933. június (VIII. köt. 4. sz.) 25–40. In: *Trianon*. (Szerk.: Zeidler Miklós), Budapest, Osiris Kiadó, 2008. 667–675.

Kiss Ferenc – Tonelli Sándor, dr. – Sz. Szigethy Vilmos (szerk.): *Szeged*. Budapest, A Magyar Városok Monográfiája Kiadóhivatala, 1927.

Koronázási Album. Budapest, Az Érdekes Ujság Kiadása, 1917.

Lotz Antal: *Glattfelder Gyula a hitszónok és papnevelő*. In: Zombori István (szerk.): *Igazságot – szeretettel. Glattfelder Gyula élete és munkássága*. Budapest – Szeged, 1995. 21–34.

Maczó Ferenc: *Az utolsó magyar királykoronázás. IV. Károly király és Zita királyné koronázási ünnepsége Budapesten 1916. december végén*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2016.

Mandola Aladár: *A fogadalmi templom Szent Gellért oltára*. In: *Szegedi Katolikus Tudósító*, 1933. január 15. VII. évf. 2. sz., 23–26.

Mandola Aladár: *A fogadalmi templom teljes magyarázata*. In: *Katolikus Alföld*, 1937. április 15. II. (XVII.) évf. 4. sz., 38–39., 54–55., 81.

Marchut Réka: *A román konkordátum a magyar diplomáciában 1920–1929*. In: *Pro Minoritate*, 2014/tél 3–22.

Megyer József: *Séta a szegedi piarista gimnázium körül*. In: *A Kegyesrendiek vezetése alatt álló szegedi városi róm. kat. Dugonics András Gimnázium Évkönyve az 1941/42. iskolai évről az iskola fennállásának 221. esztendejében*. Közzéteszi: Csonka Mihály igazgató. Szeged, 1942, 5–31.

Mózessy Gergely: *Egyetemi lelkészségek Magyarországon a 20. század első felében. A katolikus egyetemi lelkészségek története*. Budapest, Kiadja az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Levéltára, 1997.

Pasteiner Iván: *A magyar kormány könyvajándéka XI. Pius pápának*. In: *Magyar Könyvszemle*, 1929. 232–235.

Pelbárt Jenő: *Préselt vízjelek. 1. rész A sorvezető-vízjelektől a szimbólum-vízjelekig*. In: *Papíripar*, 51. évf. 1. sz. (2007) 32–36.

Pittoni, Leros – Lautenberg, Gabriella: *Roma Felix. La città di Sisto V e Domenico Fontana*. Viviani Editori, Roma, 2002.

Pongrácz Ester: *Arany korona*. Budapest, 1869.

Salacz Gábor: *A főkegyúri jog és a püspökök kinevezése a két világháború között Magyarországon. (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 16)*, Budapest, Argumentum Kiadó, 2002.

Sarnyai Csaba Máté: *Ki gyakorolja a főkegyúri jogot? Serédi Jusztinián prímási kinevezése*. In: *Rubicon*, 2012/9–10. 32–35.

Dr. Schmid, Andreas: *Christliche Symbole aus alter und neuer Zeit*. Freiburg im Breisgau, 1909.

Somogyi Szilveszter: *Nemzeti előrehaladás és Szeged*. In: *Széphalom*, 1928. 127–130.

Szőnyi Ottó, dr.: *A szegedi Fogadalmi templom*. In: *Magyar Iparművészet*, XXXV. évf., (1932) 26–32.

Takáts István: *Transzcendencia és történelem*. In: *Deliberationes*, IV./1. (2011) 166–170.

Tomka Miklós – Góják János (szerk.): *Az egyház társadalmi tanítása. Dokumentumok*. Budapest, Szent István Társulat, 2005.

Ujváry Gábor: *A Szent Korona-tan a két világháború között*. In: *Rubicon*, 2018/7–8. 119–127.

Varga Attila: *Chronica Aulae Episcopalis Timisoaraeensis*. Cluj-Napoca, Argonaut, 2006.

Venier, Elio: *La basilica patriarcale di Santa Maria Maggiore*. In: Marinelli, Francesco: *Roma eucaristica. Spiritualità. Storia. Arte. Cultura*. Roma, Edizione Vivere In, 2000. 49–63.

Zombori István: *A Fogadalmi templomtól a püspöki székesegyházig*. In: *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve: Studia Historica* 8., Szeged, 2005. 415–488.